

Dünyada Dönüşen Toplumsal Mücadeleler Ekseninde Türkiye'deki Kürt Hareketinin Ekonomi Politikası*

Güllistan Yarkın**

Özet

Bu yazı, Kürt hareketinin, özellikle PKK'nin Türkiye'nin Kürt bölgesinin ekonomi politikasına ilişkin dönüşen söylemini, diğer geç kapitalistleşen ülkelerdeki toplumsal hareketlerle ilişkilendirerek tarihsel bir bağlam içine yerleştirmeyi amaçlıyor. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara odaklanılıyor: 1) PKK'nin ve Abdullah Öcalan'ın Türkiye'nin Kürt bölgesinin ekonomi politikasına dair söylemi son otuz yıl içinde nasıl bir dönüşüm geçirdi? 2) Öcalan'ın ve PKK'nin bölgenin ekonomi politikasına ilişkin dönüşen söylemlerini bazı geç kapitalistleşen çevre ve yarı-çevre ülkelerdeki toplumsal hareketlerin dönüşümü ile nasıl ilişkilendirebiliriz? 3) Bugün gelinen noktada Öcalan ve PKK'nin bölgenin ve Türkiye'nin ekonomi politikasına dair analizleri ve projeleri ile legal Kürt partilerinin bölgenin ve Türkiye'nin ekonomi politikasına dair analiz ve projeleri arasındaki farklılıklar ve benzerlikler nelerdir? Bu sorularla ilişkili olarak, yazıda dünyanın bazı geç kapitalistleşen bölgelerindeki toplumsal hareketlerin son yüz yıl içinde yaşadığı söylemsel dönüşüme benzer bir dönüşümü PKK ve Öcalan'ın son otuz yıllık süreçte yaşadığı ileri sürülüyor. 2000'li yıllarda Öcalan ve PKK Marksist Leninist ulusal kurtuluşçu söylemi terkederek "demokratik konfederalizm" ve "demokratik modernite" projelerini öne sürdüler. Bu projelerin devlet iktidarının ele geçirilmesini temel strateji yapan düşünceye karşı çıkarak, Türkiye'nin Kürt bölgesinde anti-kapitalist, anti-endüstriyalist, anti-seksist ve ekolojist bir demokratik modernite kurmayı amaçladığı iddia edildi. Ekolojist-kırsal komünler, yeni projenin temel ekonomik birimleri olarak tanımlandı. Öcalan ve PKK'nin projeleri bu öngörü ve iddialar ile kamuya sunulurken, legal alanda hareket eden Kürt partileri, emeğe güvenceli çalışma koşulları vaadederek, kentsel alanlarda gerçekleştirecek kapitalist ve sanayileşmeciler projeleri gündeme getirdiler.

19. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyılın sonlarına kadar geçen dönemde geç kapitalistleşen çevre ve yarı-çevre bölgelerin çoğunda, kent ve kır merkezli birçok toplumsal hareket ortaya çıktı. Parti veya orduların yönetimindeki sınıf ittifaklarına dayanan bu hareketlerin büyük bir bölümü, kendilerini sosyalist bir dünya kurmayı ve sömürgeciliği ortadan kaldırmayı hedefleyen ulusal kurtuluş hareketleri ola-

* Bu yazının önceki versiyonlarına ilişkin değerli eleştiri ve katkılarından dolayı sevgili arkadaşım Harun Ercan'a ve Namık Kemal Dinç'e teşekkür ederim.

** State University of New York at Binghamton Sosyoloji Bölümü Doktora Öğrencisi

rak tanımadılar. Silahlı gerilla savaşı, kırsal alanda izledikleri temel mücadele stratejisi idi. Bu hareketlerin çoğu, içinde hareket ettikleri bölgeleri kontrol eden devlet iktidarlarını ele geçirmeyi veya bu bölgelerde yeni devlet iktidarları yaratmayı hedeflediler. Uzun süreli çatışmaların ardından, bir kısmı yeni devlet iktidarları kurarak kurumsallaşırken, diğer bir kısmı iktidarı ele geçirmeden, verili parlamentolar içinde legal partilere dönüşerek kurumsallaştılar.

20. yüzyılın sonlarına geldiğimizde ise devlet iktidarını ele geçirmek amacıyla gerilla savaşı stratejisini izleyen ulusal kurtuluş hareketleri, her ne kadar dünyanın belli kesimlerinde varlığını korusa da, önceki dönem ile karşılaştırıldığında, geç kapitalistleşen çevre ve yarı-çevre bölgelerde hâkim konumda olan toplumsal hareketler olmaktan çıktılar. 1990'lı yıllarda reel sosyalizm deneyimlerinin çökmesi, piyasalaşmanın etkisinin artması ve neoliberal politikaların gündeme getirilmesiyle beraber, bu bölgelerin bir kısmında ağırlıklı olarak yerlilerin (indigenous) ve azınlıkların anayasal etnik kimlik taleplerini ön plana çıkaran ve/veya kırsal ve kentli yoksul sınıfların toprağa ulaşımını; kırsal komünler, otonomi, toprak işgalleri veya yasal seçim yollarını kullanarak elde etmeyi amaçlayan çok sayıda yerli ve kırsal (veya tarım) hareketler meydana geldi. Bu hareketler, önceki hareketlerden farklı olarak, gerilla savaşı yoluyla yeni bir devlet iktidarı yaratmayı amaçlamadılar.

20. yüzyılda bazı geç kapitalistleşmiş ülkelerdeki toplumsal hareketlerinin bir yüz yıla yayılan ideolojik dönüşüm sürecini, Türkiye'deki son Kürt hareketi son otuz yıllık tarihsel dönemde yaşadı. 1970'lerin sonundan 1990'lı yıllara kadar gerilla savaşı stratejisini uygulayarak sınıfsız bir toplum kurmayı ve yeni bir ulus-devlet iktidarı yaratmayı amaçladığını iddia eden PKK (Kürdistan İşçi Partisi), bugün hâlâ varlığını koruyan silahlı güçlerini talepleri gerçekleştiği takdirde lağvedeceğini öne süren, Türkiye'deki Kürtlerin anayasal kimlik taleplerini birincil gündem maddesi yapan, Kürt bölgesel otonomisini Türkiye Cumhuriyeti anayasasında değişiklik yaparak kurmayı amaçlayan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yasaları çerçevesinde Kürt hareketinin kurumsallaşmasını hedefleyen bir harekete dönüştü. 2000'li yıllardan itibaren siyasal bağlamda böyle bir dönüşüm yaşanırken, hareketin Türkiye'nin Kürt bölgesinin ekonomi politikasına dair söylemleri de değişim sürecine girdi.

Hem PKK ve Öcalan'ın, hem de legal alanda hareket eden Kürt partilerinin Kürt bölgesinin ekonomi politikasına ilişkin analizleri ve önerdikleri politikalar, bölgenin siyasal konumuna ve Türkiye'deki Kürtlerin anayasal kimlik haklarına ilişkin projeleri ve talepleri kadar geniş bir ilgi görmedi ve tartışılmadı. Bugün hem PKK'nin, hem de legal alanda hareket eden Kürt partilerinin, Türkiye'deki işçilerin, işsizlerin, köylülerin ve özellikle son otuz yıl içinde Türkiye'de kapitalizm ve savaş koşullarından en çok zarar gören, yerinden edilerek mülksüzleştirilen, büyük bir kısmı işsizleştirilen veya güvencesiz ve geçici işlerde çalışmak zorunda bırakılan, Türkiye'nin büyük kentlerinde suçlaştırılan ve ırksallaştırılan Kürtlerin materyal yaşam

koşullarını dönüştürmek iddiasıyla gündeme getirdikleri projeleri tartışmak kaçınılmaz hale geldi.

Bu yazıda, Kürt hareketinin Kürt bölgesinin ekonomi politigine ilişkin söylemsel dönüşümünün genel hatlarını çizmek ve yeni projelerini tartışmaya açmak amacıyla şu sorular cevaplanmaya çalışılacak: 1) PKK'nin ve Abdullah Öcalan'ın Türkiye'nin Kürt bölgesinin ekonomi politigine dair söylemi son 30 yıl içinde nasıl bir dönüşüm geçirdi? 2) Öcalan'ın ve PKK'nin bölgenin ekonomi politigine ilişkin dönüşen söylemlerini bazı geç kapitalistleşen çevre ve yarı-çevre ülkelerdeki toplumsal hareketlerin dönüşümü ile nasıl ilişkilendirebiliriz? 3) Bugün gelinen noktada Öcalan ve PKK'nin bölgenin ve Türkiye'nin ekonomi politigine dair analizleri ve projeleri ile legal Kürt partilerinin bölgenin ve Türkiye'nin ekonomi politigine dair analiz ve projeleri arasındaki farklılıklar ve benzerlikler nelerdir? Bu sorulara paralel olarak, yazının birinci bölümünde 20. yüzyıl ve 21. yüzyılda geç kapitalistleşen çevre ve yarı-çevre bölgelerdeki toplumsal hareketlerin yaşadığı tarihsel dönüşüm genel hatlarıyla incelenecek. 1970'lerin sonlarından günümüze kadar gelen süreç içinde Kürt hareketinin ekonomi politige ilişkin değişen önerileri, diğer toplumsal hareketlerle ilişkili olarak tarihsel bir bağlam içine yerleştirilecek. Ardından, reel sosyalizm sonrası neoliberal dönemde ve özellikle Öcalan'ın İmralı Hapishanesi'nde 2000'li yıllarda ürettiği ve PKK'nin programlaştırdığı yeni paradigmanın ekonomi politige ilişkin kısımları ele alınacak. Son olarak, geçmişte legal alanda mücadele eden ve Türk Devleti tarafından kapatılan Demokratik Toplum Partisi'nin (DTP) 2007 yılında kamuya paylaştığı Siyasi Tutum Belgesi, bugün hâlâ yürürlükte olan BDP'nin Parti Programı ve son olarak BDP ve DTK tarafından hazırlanan "Demokratik Özerk Kürdistan Modeli Taslağı"nda dile getirilen ekonomi politikalarına ilişkin önemli noktalar, Öcalan ve PKK'nin projeleri ile karşılaştırılacak.

20. Yüzyılda Geç Kapitalistleşen Ülkelerde Toplumsal Hareketler

20. yüzyılın son çeyreğine kadar geçen dönemde erken kapitalistleşen merkez ülkelerde ağırlıklı olarak burjuvaziye karşı sınıf mücadelesi veren sosyalist partiler ve/veya sendikalar tarafından yönetilen toplumsal hareketler ortaya çıktı. Çoğunluğu Avrupa ülkelerinin sömürgeleri konumunda bulunan veya Avrupa ülkeleri tarafından işgal edilmiş olan geç kapitalistleşen çevre ve yarı-çevre ülkelerde ise, ağırlıklı olarak ulus-devletler yaratmayı hedefleyen ulusal kurtuluş hareketleri ve komünist partiler oluştu. "Komünizm" ve "ulusal kurtuluş" kavramları birçok hareketin siyasi toplumsal hedefleri bağlamında birbiriyle örtüştü. Çin, Vietnam ve Küba gibi ülkelerde devlet iktidarını ele geçiren komünist partiler aynı zamanda ulusal kurtuluşa hizmet eden hareketlerdi. Bu ülkelerde devlet iktidarlarının ele geçirilmesinin ardından "sosyalizm" ve "ulusal kurtuluş", birbirinden ayrılamayan iki kavram haline geldiler (Wallerstein, 2002: 29-31, Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 1986).

20. yüzyılın sonlarına kadar silahlı gerilla savaşı stratejisi, çevre ve yarı-çevre bölgelerin kırsal alanlarındaki toplumsal hareketlerin bütününe yayılan bir fenomendi. Vietnam, Cezayir, Küba, Angola, Namimbria, Mozambik ve birçok Latin Amerika ülkesinde devlet iktidarları için büyük tehlike yaratan ulusal kurtuluş programı çerçevesinde hareket eden gerilla hareketleri ortaya çıktı (Derlugian, 1998: 157, 168). 1920'de düzenlenen İkinci Enternasyonal'in ikinci kongresinde Sovyetler Birliği, çevre ülkelerdeki ulusal kurtuluş hareketlerinin Sovyetler Birliği politikalarının merkezi parçası olduğunu açıkladı. Ulusal Kurtuluş hareketleri, Sovyetler Birliği'nin bazı çevre ülkelere yayılmasında temel yöntemlerden biri haline geldi. Vietnam, Nikaragua, El Salvador, Alt Sahara Afrikası, Angola, Filistin, Bahreyn, Umman, Güney Yemen, Mozambik, Zimbabve ve Gine-Bissau'deki ulusal kurtuluş hareketleri Sovyetler Birliği'nden destek alan hareketlerden bazılarıydı (Kempton, 1989). Aynı şekilde ABD'nin önderliğindeki kapitalist blok da sosyalizm ve gerilla hareketlerine karşı askeri savaş yürüten devletleri finanse ettiler. Dünya Bankası ve diğer uluslararası kurumlar aracılığı ile ekonomik kalkınma projelerini yürürlüğe sokan politikaları gündeme getirdiler (Woods, 2006; Bello, 2009).

Söz konusu dönemde Sovyetler'in çevre ve yarı-çevre ülkelerdeki toplumsal hareketlere ve özellikle emperyalizme karşı oluşan ulusal kurtuluş hareketlerine verdiği destek, bu hareketlerin ortaya çıkması ve güçlenmesindeki önemli etkenlerden biriydi. Fakat Sovyet desteği dışında birçok etken, bu ülkelerdeki toplumsal hareketliliği etkiledi. Politik, ideolojik ve kültürel birçok nedenin yanısıra, kapitalizmin çevre ülkelere yayılması da bu bölgelerdeki ayaklanmaların ortaya çıkma ve güçlenmesindeki temel nedenlerden biriydi. Örneğin, neoliberalizm öncesinde ortaya çıkan kırsal ayaklanmaları ve gerilla hareketlerini inceleyen Eric Wolf, Jeffery Paige, James Scott ve Joel Migdal gibi düşünürler, çevre ülkelerin kırsal alanlardaki ayaklanmaların nedenlerini, ağırlıklı olarak hem bu bölgelere kapitalizmin girişine, hem de parti veya orduların kırsal nüfusları örgütleme potansiyeline bağladılar. Meksika, Cezayir, Vietnam, Çin, Küba ve Rusya'daki kırsal ayaklanmaları inceleyen Wolf'a göre, söz konusu dönemde adı geçen ülkelerdeki kırsal nüfusların toplumsal hareketlere katılmalarının en önemli nedenleri, bu bölgelere kapitalizmin girişi sonucunda toprağın, emeğin ve kaynakların metalaşması, yaşanan hızlı nüfus artışı ve bu gelişmeler nedeniyle kırsal alanlarda yerinden edilmelerin başlamasıydı. Parti ve ordular, kapitalizmin yayılması sonucu ortaya çıkan toplumsal mağduriyetleri, politik bir talebe ve hareketliliğe dönüştürmeyi başarmışlardı (Wolf, 1999: 281-288).

Jeffrey Paige ise; Vietnam, Angola ve Peru gibi ülkelerde ortaya çıkan kırsal ayaklanmaları, bölgelerin dünya pazarına entegre olmasıyla ve pazar entegrasyonunun yarattığı etkiler sonucunda artan sınıf çelişkileri ile ilişkilendirdi (Paige, 1975). Migdal ve Scott'da da Wolf ve Paige'in argümanlarına benzer biçimde söz konusu ayaklanmaları emperyalizm nedeniyle ortaya çıkan tarım toplumlarının krizi ile

açıkladılar (Scott, 1976; Migdal 1974). Migdal'a göre emperyalizm nedeniyle çevre ülkelerden merkez ülkelere olan tarım ürünleri aktarımı arttı. Söz konusu artış, toprak ağalarının ve devlet bürokrasilerinin çevre bölgelerdeki kırsal kesimlerden vergi ve rant gibi yollarla daha fazla değer çekmesi ile sonuçlandı. Kırsal sınıfların bu sürece verdiği tepkilerden biri ayaklanmaktı (Migdal, 1974).

Bu kısma kadar, kırsal alandaki toplumsal hareketlenmeler ön plana çıkarılsa da, bu başkaldırılar, kentli sınıfların politik hareketlenmelerinden bağımsız değildi. Kırsal ayaklanmalar aynı zamanda 20. yüzyılda çevre bölgelere damgasını vuran kentli ve kırların ittifakını simgeleyen ulusal kurtuluş hareketlerinin parçasıydılar. Hatta ulusal kurtuluş hareketlerini başarılı kılan, güçlü sınıf ittifaklarını yaratabilmiş olmalarıydı (Walton, 1984; Goodwin, 2001). Sınıf ittifaklarının bu biçimde güçlenmesini sağlayan ise ağırlıklı olarak parti örgütlenmeleri idi.

19. yüzyıldan itibaren sınıf ittifaklarını sağlayan partiler ve/veya ordular biçiminde örgütlenen toplumsal hareketlerin çoğu, önce devlet iktidarını ele geçirmeyi, sonrasında ise dünyayı dönüştürmeyi hedefleyen iki adımlı stratejiyi izlediler. 20. yüzyılda komünist partiler dünyanın üçte birinde devlet iktidarını ele geçirdiler. Ulusal kurtuluş hareketleri, birçok Asya ve Afrika ülkelerinde başarılı oldu. Latin Amerika'da popülist hareketler, Avrupa'da ise sosyal demokrat partiler iktidara geldi (Wallerstein, 2002: 29-33). Devlet iktidarlarının ele geçirilmesinin ardından önceki dönemde Avrupa'nın sömürgesi konumunda olan ülkelerin bir kısmı sosyalist bloğa, diğer kısmı ABD önderliğindeki kapitalist bloğa entegre oldular. Devlet iktidarlarını ele geçiren hareketlere ek olarak, farklı sınıfların ittifakına dayanan diğer bazı toplumsal ayaklanmalar, devlet iktidarlarını ele geçirememelerine rağmen, mücadele verdikleri ülkeler içindeki politik süreçleri önemli oranda etkilediler. Filipinler'deki Huk ayaklanması, Brezilya'daki La Violencia ayaklanması ve Kenya'daki Mau Mau ayaklanması devlet iktidarının ele geçirilmesiyle sonuçlanmayan, fakat devlet politikalarını derinden etkileyen kırsal ve kentsel sınıfların ittifakına dayanan toplumsal hareketlerdi (Walton, 1984).

1910 ve 1970'li yıllar arasında kalan dönemde devlet iktidarlarının ele geçirilmesinin ardından; Çinde, Sovyetler Birliği'nde ve Vietnam'da büyük topraklar kolektifleştirildi. Küba, Cezayir, Mozambik ve Nikaragua'da büyük topraklar köylüler ve küçük çiftçilere dağıtılmak yerine, devlet çiftliklerine dönüştürüldü. Kapitalist veya sosyalist bloğa entegre olan ülkelerin çoğunda tarımsal üretim geliştirilerek artırıldı. Kırsal sınıflar ve tarımsal üretim, kentlerde gerçekleşen sanayileşmenin hizmetine sunuldu (Bernstein, 2006: 7-8). Bazı ülkelerin dışında, önceki dönemde Avrupa ülkelerinin sömürgeleri konumunda olan ülkelerin çoğunda ulusal kalkınma projeleri uygulandı. Tarımsal üretim, modernleşmeyi ve endüstrileşmeyi birincil amaç yapan projelerden derinden etkilendi. Bu projeler aynı zamanda kentsel sınıflara gıda sağlanmasını gerektirdi ve bu amaçla büyük çiftlikler oluşturuldu. Kapitalist bloğa entegre olan eski sömürge ülkelere ise ABD önderliğinde, "yeşil

devrim” teknolojileri transfer edildi. Kırsal ayaklanmaları engellemek amacıyla bu ülkelerin çoğunda toprak reformları gerçekleştirildi (McMicheal, 2007: 32).

Dünyada böyle gelişmeler yaşanırken, PKK 1978 yılında Türkiye’de kuruldu. Kurulduğu yılda, neoliberalizm öncesinde çevre ve yarı-çevre ülkelerde ortaya çıkan birçok gerilla hareketinin ideolojik söylemine benzer biçimde iki adımlı stratejiyi izleyen ve sınıfsız topluma ulaşmayı amaçlayan sosyalist bir ulusal kurtuluş hareketi olarak tanımlandı. Buna göre PKK;

Bağımsız ve Birleşik bir Kürdistan'da Demokratik bir Halk Diktatörlüğü kurmak ve nihai olarak sınıfsız toplumu gerçekleştirmek amacındadır. PKK'nin önderlik ettiği Kürdistan Ulusal Kurtuluş Mücadelesi, sosyalist ülkeler, ulusal kurtuluş hareketleri ve işçi sınıfı hareketlerinin temel gücünü oluşturdukları dünya sosyalist devriminin ayrılmaz bir parçasıdır (PKK, 1978)

Hem PKK'nin Kuruluş Bildirisi'nde hem de hareketin lideri Abdullah Öcalan'ın kaleme aldığı Kürdistan Devriminin Yolu adlı kitapta, Türkiye'nin Kürt bölgesindeki dolaşım, bölüşüm ve üretim ilişkileri Marksist bir perspektifle, Marksist kavramlar kullanılarak analiz edildi. Sınıf siyaseti, anti-emperyalist söylem ön plana çıkarıldı ve dünyadaki sosyalist ulusal kurtuluş hareketlerinin politik dili, Kürt Bölgesi'nin özneliği bağlamında yeniden üretildi. Öcalan'ın 2000'lere kadar gelen dönemde kitaplarında ağırlıklı olarak referans verdiği yazarlar, Karl Marx, Friedrich Engels, Viladimir İlyich Lenin, Joseph Stalin, Mao Zedung, Georgi Dimitrov, Le Duan, Vo Nguyen Giap, Victor Serge ve Che Gueveraydı (Özcan, 2006: 105).

PKK'nin kuruluş bildirisinde, Türkiye'nin Kürt Bölgesi'nde, Kürt feodallerin Türk sömürgeciler ve ABD'li emperyalistler ile işbirliğine girerek kompradorlaştığı dile getirildi. Buna göre Türk kapitalizmi bölgede geniş bir pazar oluşturmuş ve Kürt feodal-komprador kesimleri kendisine bağlayarak ve bu kesimlerin sermayelerini kendi yatırım alanına çekerek büyümelerini önlemişti. Toprakta makinelerin kullanılmasına başlanması ve feodal sömürü tarzı ile kapitalist sömürü tarzı birleşmiş ve bu dönüşümün sonucu olarak köylülük içinde mülksüzleşme, yoksullaşma ve yarı-proleterleşme başlarken, kırsalda zengin ve orta büyüklükte toprak kapitalistleri ortaya çıkmıştı. Topraktan koparılan işgücü ise kentlerde ucuz emek pazarlarını oluşturmuştu (PKK, 1978). Bildiride her ne kadar “feodal-komprador Kürt işbirlikçiler” kategorisi Kürt üst sınıflarını tanımlamak amacıyla kullanılmış olsa da, komprador olmayan sınırlı bir Kürt sermayenin de inşaat ve iç ticaret alanlarında faaliyet gösterdiği dile getirildi. Bu sınıflara dair negatif bir atıfta bulunulmadı (PKK, 1978).

Sömürgecilik tezi ile bağlantılı olarak, bölgedeki TEK (Türkiye Elektrik Kurumu), TPAO (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı), TMO (Toprak Mahsulleri Ofisi),

TKİ (Türkiye Kömür İşletmeleri), Türkiye Çimento Sanayii Anonim Şirketi, TEKEL, Etibank, Sümerbank, Çukobirlik, bütün bankalar, devlet üretim çiftlikleri ve et kombinaları, “Kürt halkına pay bırakmayan” Türk devletinin kontrolündeki “sömürgeci devlet işletmeleri” olarak tanımlandı (Öcalan, 1978). Ayrıca 20.yüzyılın diğer ulusal kurtuluş hareketlerinin söylemlerine benzer biçimde, söz konusu dönemde “baş çelişki”nin “milli çelişki” olduğu tesbitinde bulunuldu. Milli çelişki çözülmeyen hiç bir sorunun çözülemeyeceği, ulusal ve sınıfsal baskının içiçe geçtiği ve gerçekleştirilecek devrimin ulusal ve sınıfsal baskıları yok etmeyi amaçladığı dile getirildi. PKK'nin gerçekleştireceği devrimin, işçi ve köylü ittifakına dayanacağı da ifade edildi (Öcalan, 1978; PKK, 1978). PKK, yukarıda ifade edilen amaçları gerçekleştirme iddiasıyla Türkiye sınırları içinde birçok silahlı eylem düzenledi. PKK'nin silahlı eylemler düzenlediği 1980'li yıllar, aynı zamanda dünyada hem kapitalist blok hem sosyalist blok içinde, hem de Türkiye özelinde ekonomik krizlerin yaşandığı ve neoliberal politikaların gündeme getirildiği bir süreçti.

Türkiye'nin Kürt bölgesinde PKK güçlenmeye başlarken, kendilerini komünist olarak tanımlayan partilerin kontrolündeki ülkelerde işçi sınıflarının politikleşmesi ve devrimci bilinçleri gerilemişti (Wallerstein, 1986: 160-161). 1990'lı yıllara gelindiğinde önce iktidarı ele geçirmeyi ve sonra dünyayı dönüştürmeyi hedefleyen iki adımlı stratejinin birinci amacı dünyanın büyük bir kısmında gerçekleştirilmişti. Fakat stratejinin ikinci amacı, örneğin komünist partiler için kapitalizmi ortadan kaldırma ve komünizmi kurma amacı gerçekleştirilemedi (Wallerstein, 2002: 33). 20. yüzyılın sonlarına doğru devlet merkezli sosyalist rejimler yıkıldı. Kentli ve kırsal arasındaki sınıf ittifakları sosyalist rejimlerin yıkılmasının ardından önemli düzeyde zayıfladı (Borras, Edelman ve Kay: 2008). Bu ülkelerde pazar ekonomisine geçilirken, geç kapitalistleşen çevre ve yarı-çevre ülkelerin hemen hemen hepsinde neoliberal politikalar gündeme getirildi.

Reel Sosyalizm Sonrası Neoliberal Dönemde Yeni Kırsal Hareketler

20. yüzyılın sonlarında geç kapitalistleşen çevre ve yarı-çevre ülkelerde neoliberal politikaların gündeme getirilmesiyle beraber devlet kurumları özelleştirildi, sosyal hizmetler kesildi, emek ilişkileri esnekleştirildi, tarıma verilen destekler azaltıldı ve köylülerin toprakları metalaştırıldı. Bu dönemde uygulamaya geçirilen yapısal uyum politikaları, söz konusu ülkelerin kırsal bölgelerinde yaşayan köylülerin yaşam standartlarını düşürdü. Köylülük tam olarak ortadan kalkmadı fakat yarı-proleterleşme ve yeniden köylüleşme bu bölgelerde varlığını sürdürdü (Moyo ve Yeros, 2005: 13,19). Yerli komünal toprakların anayasal düzlemde korunması ortadan kaldırıldı. Yerel ekonomiler tahrip edilerek, küçük üreticilerin yaşam koşullarına zarar verildi. Bu süreç, birçok gelişmenin yanı sıra küçük üreticilerin büyük şehirlere göçmesi ile sonuçlandı (Veltmeyer, 2005: 300-302).

Erken kapitalistleşen merkez ülkelerde emek hareketleri, neoliberalizm öncesi

döneme kıyasla önemli oranda güç kaybetti. Geç kapitalistleşen ülkelerde ve özellikle Güneydoğu Asya ve Latin Amerika gibi ülkelerde emek hareketleri 1990'lı yıllardan itibaren taşeronluk ve parça başına üretim sisteminin güç kazanması ile büyük oranda güç kaybettiler ve "yok olma" tehlikesi ile yüz yüze geldiler (Kalauche ve Mielants, 2008: 135-136). 1990'larda kentlerde örgütlenen emek hareketleri güç kaybederken, geç kapitalistleşen çevre ve yarı-çevre bölgelerin kırsal alanlarında tarım hareketleri yükselişe geçti. Bu dönemde yükselişe geçen hareketlerin bir kısmı, daha çok kentlerdeki ücret ve çalışma koşullarına odaklanan sendikali kentli işçilere göre daha güçlü dayanışma örgütleri geliştirdiler (Petras, 2005; Moyo ve Yeros, 2005). Öte yandan tarım hareketleri içinde kimlik politikaları da önemli bir politik gündem haline gelirken, tarım ve yerli hareketlerinin büyük bir kısmı sınıf siyasetini tamamen reddettiler (Borras, Edelman ve Kay, 2008: 197).

1968 sonrasında merkez ülkelerde ve 1990'lar sonrası çevre ülkelerde ortaya çıkan "yeni toplumsal hareketler", "eski sol"un iki adımlı stratejisini devlet merkezli politikaların başarısını sorgulayarak reddettiler (Wallerstien, 2002: 35). Bu genel eğilime rağmen; Hindistan, Burma, Kolombiya gibi dünyanın bazı bölgelerinde kırsal alanlarda gerilla savaşı stratejisini izleyen hareketler varlıklarını ve faaliyetlerini neoliberal dönemde de sürdürmeye devam ettiler. Fakat dünyanın geç kapitalistleşmiş çevre ve yarı-çevre bölgelerinin genelinde gerilla savaşı stratejisi 1980'li yıllar öncesi ile karşılaştırıldığında bu bölgelerdeki başat mücadele stratejisi olma özelliğini kaybetti. Bugün dünyanın genelinde kırsal alanda yaşayan veya kentlerde kapitalist üretim ilişkilerine entegre olamayan bazı grupların izlediği mücadele stratejileri; toprak işgalleri, hak hareketleri, otonomist örgütlenmeler, ulusal ve uluslararası ağlar kurma biçimini aldı (Moyo ve Yeros, 2005: 46). Bolivya, Venezuela ve Brezilya gibi örneklerde görüleceği üzere bazı kırsal sınıflar, yeni politik örgütlenmeler kurma veya varolan sol veya popülist partileri destekleme gibi seçim aktiviteleri içine de girdiler (Petras, 2005). Bunlar dışında uluslararası köylü hareketleri ve yeni çiftçi hareketleri de oluştu. Dünya Ticaret Örgütü, IMF ve Dünya Bankası bu hareketlerin yeni protesto hedefleri haline geldi (Edelman, 2005: 337).

Neoliberal dönemde geç kapitalistleşmiş ülkelerin kırsal alanlarında ortaya çıkan bazı kırsal (veya tarım) hareketler şunlardır: Meksika'da EZLN (Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu), Brezilya'da MST (Topraksız İşçiler Hareketi), Filipinler'de UNOR-KA (Ulusal Özerk Yerel Kırsal Halk Organizasyonlarının Ulusal Koordinasyonları), Güney Afrika'da LPM (Topraksız Halklar Hareketi), Zimbabve'de NLWVA (Ulusal Kurtuluş Savaşı Gazileri Derneği), Hindistan, Gana, Endonezya, Filipinler, Zimbabve, Güney Afrika ve Malavi'de toprak işgalleri (Moyo ve Yeros, 2005), Ekvator'da CONAIE (Yerli Ulusların Konfederasyonu), Paraguay'da Ulusal Köylü Federasyonu (Veltmeyer, 2005: 303) ve ağırlıklı olarak Avrupa ve Amerika kıtasında ve diğer kıtalarda da örgütlenen birçok yerli hareketle bağlantısı bulunan uluslararası Via Campesina hareketi. Bugün Via Campesina

dışında birçok uluslararası tarım hareketi ve ağları dünya çapında faaliyetlerini sürdürmekte. Bunların bazıları da sivil toplum örgütleri ile ortak hareket etmektedir (Borras, Edelman ve Kay, 2008: 171-172).

Bugün dünyada neoliberal dönemde ortaya çıkan kırsal hareketler ve otonomist hareketler hakkında yazılmış onlarca çalışma bulmak mümkün. Bu çalışmaların çoğu, belirli hareketlerin spesifik tarihsel gelişim süreçlerini ve sınıf kompozisyonlarını, ortaya çıktıkları ulus devletler içindeki siyasal ve ekonomik konjonktürle ilişkilendirerek daha yerel düzeyde ele alırken, bazıları ise bu hareketleri kapitalist gelişme, emperyalizm, klasik Marksizmin çerçevesini çizdiği tarım sorunu ve ulusal sorun gibi daha makro süreçlerle ve hâlihazırda varolan genel teorik tartışmalarla ilişkilendirerek ele aldılar. Örneğin; Borras, Kay ve Edelman; kırsal hareketler ile neoliberalizm, özelleştirmeler, merkezi yönetim süreçlerindeki değişiklikler, tarımsal üretimdeki yeni düzenlemeler, ulusötesi şirketlerin tarımda daha fazla söz söyleme hale gelmesi arasında doğrudan bağ kurdular. Onlara göre yeni kırsal hareketler, neoliberal dönemde yaşanan dönüşümlere karşı bir tepkiydi (Borras, Edelman ve Kay, 2008: 170). Henry Veltmeyer de yeni kırsal hareketleri ilkel birikime ve neoliberalizme karşı bir tepki olarak ele alarak, toprak işgallerini, Marx'ın direkt üreticilerin (köylülerin) üretim araçlarından ve topraktan zorla koparılması olarak tanımladığı ilkel birikim sürecinin kaçınılmaz sonucu olarak değerlendirdi. Ona göre 1980'li yıllardan itibaren Latin Amerikada toprak için mücadele eden kırsal hareketler, kırsal üreticilere verilen sübvansiyonların ortadan kaldırılmasına, kredilerin ticarileşmesine, koruyucu tarifelerin azaltılmasına ve bu süreçler dolayımında ortaya çıkan yerinden edilmelere karşı ortaya çıkan reaksiyonlardı (Veltmeyer, 2005: 285-302).

Henry Bernstein ise yeni kırsal hareketleri Marx ve Marx'ın takipçileri tarafından ele alınan "tarım sorunu" ve tarımdaki sosyal ilişkilerin dönüşümü ile ilişkilendirerek ele aldı. Bernstein'e göre, Marx tarafından gündeme getirilen ve sonrasında Engels, Lenin ve Kautsky tarafından geliştirilen klasik tarım sorunu tartışmaları "sermayenin tarım sorunu"dur. Sermayenin tarım sorunu, tarım sermayesinin ortaya çıkışı ve bu sermayenin sanayi sermayesine dönüşümü ile ilişkilidir. Bernstein, günümüzde "Güney" ülkelerinde tarım sorununun çözülmemiş olduğunu, fakat buna rağmen bugün dünya ölçeğinde bu sorunun, uluslararası sermaye için artık geçerli olmadığını ileri sürdü. "Emeğin tarım sorunu" kavramına başvurarak, kapitalizmin Güney'de insanların çoğunluğu için güvenli koşullarda ve yeterli düzeyde istihdam yaratamadığını iddia ederek, yeni kırsal hareketleri tarım sorununun bir tezahürü olarak değerlendirdi (Bernstein, 2006: 11-12). Sam Moyo ve Paris Yeros da yeni kırsal hareketleri, kentlerdeki istihdam ile ilişkilendirirler. Yeni kırsal hareketlere katılanların sermaye tarafından sömürülenlerden değil, aksine sermayenin dışladığı topraksız işçiler, yarı proleterleşmiş köylüler ve kentli işsizlerden oluştuğunu öne sürdüler. Yarı-proleterler, sermaye tarafından dışlanan ve kısmen de olsa kendilerini sermayenin döngüsünün dışında sosyal olarak yeni-

den üreten kesimlerdi (Moyo ve Yeros, 2005: 9, 55).

Son olarak Phillip McMichael; Bernstein, Moyo ve Yeros'un perspektiflerini "ortodoks Marksist" olarak nitelendirerek eleştirmiştir. McMichael'a göre bu yaklaşımlar ekonomik indirgemeci ve tarım sorununu geleneksel gelişmeci kavramlar ile açıklar. Hem Moyo ve Yeros hem de Bernstein, tarım sorununu sermaye-emek ilişkisine indirgeyerek sorunu bu kavramlar çerçevesinde ele alır. Onlara göre tarım sorunu, emek veya sermaye tarafından çözülecek bir sorundur. McMichael'a göre ise bu perspektifler yetersizdir ve yetersizlikleri "emek neden istihdam yerine toprak için mücadele ediyor?" sorusu sorulduğunda açığa çıkar. Köylülerin bugün küresel sermayeye karşı mücadelesi sermayenin hükümdarlığı altında ortaya çıkar, fakat sadece bu ilişkilerin terminolojisi içinde veya kapitalizmin ontolojisi ve birikim zorunlukları bağlamında değil (McMichael, 2007: 31-33). McMichael, dönüşen materyal koşullardan, kapitalizmin yarattığı istihdam probleminden ve mağduriyetlerden ziyade, ağırlıklı olarak hareketlerin dönüşen ideolojilerine vurgu yapmış ve ideolojik dönüşümü yeni kırsal hareketlerin gelişim süreçlerinde ve politikalarında daha belirleyici kılmıştır.

20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan yeni kırsal hareketlerin ideolojileri ve politik söylemleri, hareketlerin sınıfsal yapılarından etkilenmiştir. Örneğin, Via Campesina'nın üyeleri ağırlıklı olarak küçük çiftçiler ve yoksul köylülerden oluşur (Edelman, 2005). İçinde Via Campesina'nın da bulunduğu birçok uluslararası hareket ve ağır birincil talepleri gıda egemenliği yaratmak, tarımı Dünya Ticaret Örgütü'nün kontrolünden çıkarmak, küresel ticarete liberalleşmeyi ve şirketlerin gıdalar üzerindeki artan kontrolünü durdurma. Bu talepler arasında birincil talep, gıda hâkimiyetini sağlamaktır. Gıda hâkimiyeti, gıdayı metadan ziyade bir insan hakkı olarak algılayarak, yerel üretime ve köylülerin toprağa ulaşımına öncelik vermeyi ifade eder (Edelman, 2005: 339). Phillip McMichael'a göre, Via Campesina'nın gıda egemenliği hareketi ve onun perspektifi, tarımın standartlaşmasını ve sanayileşmesini öven, küçük üreticiliği verimsiz olarak değerlendiren dominant perspektiften ontolojik bir kırılmanın ifadesidir. Buradaki ontolojik kırılma; sanayileşmeyi ve proleterleşmeyi mutlaka deneyimlenmesi gereken süreçler olarak gören düşüncüyü reddeden ekolojik perspektifi ifade eder (McMichael, 2008: 214).

EZLN, toprağın metalaşmadığı ve markete entegrasyonun kısıtlı olduğu Meksika'nın Chiapas bölgesinde, 1900'lü yılların başında mücadeleler sonucu alınan ve 1990'larda Meksika devleti tarafından lağvedilmek istenen komünal hakları yeniden yaratmak ve sürdürmek amacıyla meydana gelen yerli köylülerin desteklediği bir toplumsal harekettir. MST ise ağırlıklı olarak kentlerde marjinalize olmuş Brezilyalıların oluşturduğu, Brezilya'nın kırsal alanlarında toprak işgalleri gerçekleştiren bir harekettir (Vergara-Camus, 2009). 1994 yılında, Meksika devletine karşı silahlı mücadele veren bir hareket olarak ortaya çıkan EZLN, sonraki

dönemde sınıf söylemine öncelik vermektense ziyade, ağırlıklı olarak yerlilerin haklarının ve demokratik reformun altını çizerek silahlı mücadeleyi bırakmıştır. Takip eden süreçte ise Latin Amerikadaki ve dünyanın genelindeki birçok hareketi etkileyen, devlet iktidarını ele geçirme söylemini reddeden ve daha çok reformist politikaları gündeme getiren bir toplumsal harekete dönüşmüştür (Moyo ve Yeros, 2005: 47).

Hem MST hem EZLN, toprağın özel mülkiyetine karşı çıkarak, bunun yerine, üyelerin hepsinin toprağa ulaşımını sağlayarak toprağın metalaşmasını ve üretim ilişkilerinin parasallaşmasını engellemeyi amaçlayan otonomcu kırsal komünitelerin kurulmasını amaçladılar. Klasik Marksizmin sınıf söylemini ön plana çıkarmaktan ziyade, özel mülkiyeti reddederek, toprağa erişim hakkını onurlu yaşama hakkı ile ilişkilendirdiler. Vergara-Camus'a göre MST'nin amacı geçmişteki köylülük formunu yeniden yaratmaktan ziyade, kentlerdeki işsizlikten ve marjinalleşmeden kopmak ve topraktan yapılan üretimi, öncelikli olarak hayatta kalmak amacıyla gerçekleştirmektir. Hayatta kalmayı başarabilen MST üyeleri, ilerleyen süreçte kooperatifler yaratarak, üretimi çeşitlendirerek ve ekolojik tarım üretimini gerçekleştirerek varolan markete entegre olmuşlardır. Chiapas'ta ise EZLN'in üyeleri ağırlıklı olarak geçimlik üretim yapan köylüler ve onların yarı-proleterler akrabalarıdır. Chiapas'ta geçimlik üretim önemli oranda varlığını korumaktadır (Vergara-Camus, 2009: 374-381).

Yukarıda kısaca değinilen toplumsal hareketler dışında, geç kapitalistleşen birçok çevre ve yarı-çevre ülkede neoliberal dönemde ön plana çıkan diğer hareketler toprak işgalleridir. Zimbabve, Hindistan, Gana, Endonezya, Filipinler, Güney Afrika ve Malavi gibi ülkeler, toprak işgallerinin yoğun olarak yaşandığı ülkelerdir (Moyo ve Yeros, 2005). Örneğin Zimbabve'de neoliberal dönemde yürütülen toprak işgalleri, Soğuk Savaş sonrası dönemde en büyük toprak reformlarının gerçekleştirilmesi ile sonuçlandı (Moyo ve Yeros, 2005a, 165). Bunun dışında Filipinlerdeki ormanlık arazilerde 1980 yılında 14,4 milyon kişinin yaşadığı tahmin edilirken, bu sayının 2000 yılında 24 milyona yükseldiği tahmin ediliyor (Aguilar, 2005: 211). Bugün dünyanın birçok ülkesinde bu tarz örnekler bulmak mümkündür. Örneğin Çin ile ilgili çalışmalara bakıldığında, Çin'de bugün kırsal alanda toprağa ulaşım hakkını korumak ekseninde birçok çatışmanın yaşandığı görülür. Kathy Le Mons Walker'ın Çin'in kırsal alanlarındaki mücadeleler üzerine yürüttüğü çalışmaya göre, Çin'de piyasalaştırmanın başlaması, kırsaldaki kolektiflerin ve komünlerin özelleştirilmesi, kamu harcamalarının önemli düzeyde azaltılması ve vergilerin artırılması sonucunda 1985 ile 1995 yılları arasında 100 milyonu aşkın köylü yerinden edilmiştir. Bütün bu politikaların ardından; protestolar, gösteriler, yol kapatmalar, kişilere ve mülke zarar verme gibi eylemler kırsal alanlarda ortaya çıkmıştır. 1993 yılında 8.700 olan gösterilerin sayısı 2005 yılına gelindiğinde 87.000'e ulaşmıştır. 2005 yılında bu gösterilere 5 milyon civarında kişi katılmıştır. 1990'lar boyunca köylüler kendi silahlı örgütlerini yaratarak ve devlet yetkililerinin köyle-

rine girmesini durdurarak köylülerin vergi ödemesini engellemişlerdir. 1993 yılında Çin'deki kırsal ayaklanmalar sürecinde yaralanan veya öldürülen devlet yetkililerinin sayısı 8.200'e kadar varmıştır. Bu dönemde ayrıca birçok kolektif yaratılmıştır. Bunların bazıları şöyledir: Köylü Otonomi Komitesi, Köylü Birliği Komitesi ve Köylü Devrimi Komitesi (Walker, 2008: 299- 302). Çin deneyiminde de görüleceği üzere, kırsal alanda gerçekleşen toplumsal mücadeleler, geçmişteki sınıf ittifaklarına dayanan parti veya ordu şemsiyesi altında değil, çoğunlukla kentli yoksul sınıfların veya kırsal sınıfların kendilerinin kurduğu örgütlenmeler çerçevesinde gerçekleşmektedir.

Reel Sosyalizm Sonrasında Kürt Hareketinin Ekonomi Politikası

Dünyada devlet merkezli sosyalist rejimler yıkılırken, 1980'lerin sonlarından başlayarak PKK'nin söyleminde dönüşüm başladı ve söz konusu dönüşüm 1990'lı yılların ortasında açık hale geldi. 1990'ların ilk yarısında Abdullah Öcalan, hedeflerinin Kürt Bölgesi'ni Türkiye'den ayırmak olmadığını, Kürt halkının demokratik talepleri için siyasal görüşme talepleri olduğunu dile getirdi (Toplum ve Kuram, 2010: 32). Hem PKK'nin ayrılmaya dönük talebinin, hem de Türkiye Cumhuriyeti devletinin otoriter ve üniter yapıyı devam ettirmesinin gerçekçi olmadığını ifade etti (Öcalan, 1998).

Biz bu nedenle, eğer Türkiye Cumhuriyeti, demokratik gelişmeyi reformlar yoluyla sağlamak istiyorsa, hazır olduğumuzu defalarca belirttik. Hatta böyle bir demokratik gelişmenin en sağlam gücü, teminatı olacağımızı söyledik. "İle ayrılmak" diye bir derdimizin olmadığını sizlere de açıkça söylüyoruz (Öcalan, 1998).

Türkiye'nin Kürt bölgesinde yeni bir devlet kurma amacından vazgeçildiğinin Kürt hareketi açısından tam olarak resmileşmesi, Öcalan'ın 1999 yılında İmralı adasındaki tek kişilik hapisaneye yerleştirilmesinin ardından gerçekleşti. Ayrılma hedefinden vazgeçilmesinin dile getirilmesi ile Marksist-Leninist ulusal kurtuluşçu söylemden uzaklaşma aynı dönemde oldu. 1995 yılında düzenlenen 5. kongrenin ardından PKK bayrağında yer alan ve Sovyet devriminde işçiler ile köylüler arasındaki ittifakı simgeleyen orak ve çekiç sembolü bayraktan çıkarılarak yerine bir meşale simgesi yerleştirildi. Bu kongrenin ardından hazırlanan programda Sovyetler Birliği; dogmatik, vulgar, materyalist, şovenist ve aşırı derecede merkezizetçi olmakla eleştirildi. Sovyetler Birliği'nde toplumun ve bireyin özgürlüğü kısıtlanmış, ordu ve silah gücü her şeye değer görülüyordu (PKK, 1995).

Programda her ne kadar Sovyetler sert bir dille eleştirilmiş olsa da, Kürt Bölgesi'ndeki kapitalist ilişkiler, klasik Marksizmin kavramları ile ele alınmaya devam edildi. Kuruluş bildirisindeki analizler bu programda da varlığını korudu. Kürt Bölgesi'nin ekonomi politikasına ilişkin olarak, bölgenin Türk kapitalizminin

sömürgesi olduğu analizi 1995 programında da yer aldı. Kürt feodal-komprador ağalar, köylülüğün çözülüşü ve ortaya çıkan işsizler ordusunun varlığı bu programda da dile getirildi. Henüz zayıf bir durumda olan ve gelişimi ulusal kurtuluş mücadelesine bağlı olan, “yurtsever zengin kesimlerden, tüccarlardan ve küçük-burjuvazinin üst kesimlerinden” meydana geldiği ifade edilen “milli Kürt sermayesi”nin gelişmek istediği belirtildi (PKK, 1995).

Yeni kurulması planlanan sistemde ise, sömürgeci olarak tanımlanan Türk devletin işlettiği tüm fabrika, çiftlik, yerüstü ve yeraltı kaynaklarının kamu mülkiyetine geçirileceği, devlet kontrolü altında bulunan mali ve kredi sisteminin ortadan kaldırılacağı, işçilere yeni iş alanları yaratılacağı, köylülerin bankalara olan borçlarının iptal edileceği, toprak reformu yapılacağı, kırsal alanda kooperatifçiliğin geliştirileceği, ekonominin merkezi planlama aracılığıyla yönlendirileceği, fakat “devlet kapitalizmi biçimine” karşı çıkılacağı ve son olarak “toplumun gelişmesinde yararlı olabilecek özel girişimciliği serbest bırakıp, yardım ve destek” verileceği dile getirildi (PKK, 1995). 1995 programında da görüleceği üzere, Sovyet eleştirisi dışında, 1978’de dile getirilen analizler ve amaçlar, silahlı çatışmaların yoğun yaşandığı 1995 döneminde de PKK programlarında varlığını korudu.

Reel sosyalizmin sona erdiği neoliberal dönemde geç kapitalistleşen ülkelerde bir önceki bölümde dile getirilen yeni toplumsal hareketler ortaya çıkarken, Kürt hareketine baktığımızda ise 1990’larda devlet merkezli sosyalist rejimler çöktüğünde, dünyadaki birçok gerilla hareketinin aksine iki adımlı stratejinin birincisini, devlet iktidarı yaratma amacını gerçekleştiremediğini görürüz. Akkaya ve Jongerden’e göre, Marksist-Leninist ulusal kurtuluşçu paradigmayı merkezi söylem yapmaktan vazgeçen PKK, “Abdullah Öcalan’da cisimleşen, nev’i şahsına münhasır bir örgüte doğru yapısal dönüşüm” geçirmiştir (Akkaya ve Jongerden, 2010: 89). Akkaya ve Jongerden’in isabetli analizini takip ederek, Marksist-Leninist ideolojiyi terkeden PKK’nin, ne Kürt kimliğini merkezileştiren ve idealleştiren, ne de kapitalizmin değerlerini yücelten bir ideoloji çerçevesinde hareket ettiği söylenebilir. Marksist-Leninist paradigmadan vazgeçilişinin ardından PKK, ağırlıklı olarak Öcalan’ın varlığını, liderliğini ve ürettiği yeni projelerini idealleştirerek kutsallaştıran “Apoist” ya da “Apocu” olarak adlandırılacak bir ideoloji çerçevesinde hareket etmeye başladı.

İmralı sürecinde Öcalan, yeni konjoktüre uygun olarak, birçok amacın yanı sıra Kürt hareketinin Türkiye Cumhuriyeti’ne entegrasyonunu ya da Türkiye Cumhuriyeti içinde harekete legal bir alan açılmasını da amaçlayan “demokratik cumhuriyet”, “demokratik konfederalizm”, “demokratik modernite” ve “demokratik özerklik” projelerini geliştirdi. Bu projelerde ağırlıklı olarak kentlerde ve köylerde komünler, meclisler ve belediyeler biçiminde örgütlenen toplumsal birimlerin kurulmasını önerdi. Her ne kadar yeni paradigmalar üretse de aynı zamanda yeni proje ve söylem geliştirme sürecinde çalışmalarından yararlandığı bazı yazar ve

teorisyenlere referans vermekten kaçınmadı. 2000'li yıllarda Öcalan'ın yazılarında referans verdiği başlıca düşünürler; Murray Bookchin, Immanuel Wallerstein, Fernand Braudel, Andre Gunder Frank, Michel Foucault, Theodor W. Adorno ve Friedrich Nietzsche'dir (Öcalan, 2009a; Öcalan, 2011). Bu düşünürlerin teorik analizleriyle uyumlu olarak, 2000'li yıllar boyunca Öcalan'ın hazırladığı savunmalarda ulus devlete, moderniteye, sanayileşmeye ve pozitivistliğe dönük eleştiriler önemli yer kapladı. Ürettiği yeni proje ve paradigmalarda bu düşünürlerin kitaplarından ve argümanlarından önemli düzeyde yararlandı.

Demokratik Konfederalizm ve Demokratik Modernite Projeleri

2005 yılında PKK, yeniden inşa olarak adlandırılan 9. kongresini düzenledi. Söz konusu kongrede Öcalan'ın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne ve Türk mahkemelerine sunduğu savunmalarında dile getirdiği yeni projeler çerçevesinde kararlar alındı. "Cinsiyet özgürlüğü demokratik ekolojik toplum" olarak tanımlanan paradigma gündeme getirilerek, PKK'nin yeni amacı devlet iktidarını hedeflemeyen demokratik örgütlenmeler kurmak, feodal kalıntıları ortadan kaldırmak, "Kürt ulusunun birliğini ve öz demokratik yönetimini" gerçekleştirerek, "kadın özgürlüğü ve ekolojide dayalı bir demokrasi" ve demokratik konfederalizmi geliştirmek olarak ifade edildi. PKK'nin özeleştirisinin ise önceki dönemde devlet iktidarını ele geçirme amacı üzerinden yapıldığı ve devlet iktidarını elde etmeyi hedefleyen düşüncenin aşılması gerektiği öne sürüldü. Bildirgeye göre demokratik konfederalizm, devletçi sistemi reddeden "komünal değerlerden" beslenen bir yapılanmaydı. Bu yapılanmada temel amaç, merkezi bir devlet kurmak değil; fabrikaları, köyleri ve mahalleleri de içeren bütün toplumsal mekânlarda komünler kurmaktır (2005, Yeniden İnşa Bildirgesi).

Demokratik Konfederalizm demokratik devrimini yapmış Kürt halkının özgürlük ve demokrasi düzenidir. Halkın gücünü her türlü özgürlüğü kazanacak düzeyde ortaya çıkarmasının düzenidir. En fazla da halkımızın tarihsel yaşamında bulunan komünal demokratik değerlerin çağdaş biçimde yeniden yaratılmasının düzenidir. Böyle bir toplumsal düzeni bugünden kurmak için halkımız, köylerde, mahallelerde, fabrikalarda komünlerini oluşturarak, özgür-demokratik yaşamını kurmalıdır (2005, Yeniden İnşa Bildirgesi).

Demokratik konfederalizm projesi ne verili devlet iktidarlarını ele geçirmeyi ne de yeni bir devlet iktidarı kurmayı hedefliyordu. Buna göre demokratik konfederalizm, "devleti reddederek yıkılmaya yönelmez, ama devletsiz çözümü pratikleştirerek tam ve doğrudan demokrasiyi yerleştirir..." (2005, Yeniden İnşa Bildirgesi). Gücünü komünlerden, meclislerden ve belediyelerden alan demokratik konfederalizmin temel amaçlarından biri "Kürdistan üzerinde egemen devletlerin küçültülüp demokrasiye duyarlı hale getirilmesini sağlamak" olarak tanımlandı (2005,

Yeniden İnşa Bildirgesi).

Bölgedeki siyasal birimler yukarıda dile getirilen biçimde tanımlanırken, bölgenin ekonomi politigine ilişkin projeler, Öcalan'ın sonraki savunmalarında ayrıntılandırıldı. Öcalan savunmalarında kapitalizm eleştirisini, emek-sermaye çelişkisinden ziyade ağırlıklı olarak sanayileşmeye ve kâr amacına yönelik olarak yaptı. 2009 yılında yayımlanan Demokratik Uygarlık Manifestosu kitaplar dizisinin üçüncü cildi olan Özgürlük Sosyolojisi adlı çalışmasında, özerklik konusunu teorik olarak ele aldı ve bu kitapta “kapitalist endüstriyalist modernite”ye alternatif olarak “demokratik modernite”nin geliştirilmesini önerdi. Demokratik modernitenin siyasi biçimi demokratik konfederalizmdi (Öcalan, 2009).

Öcalan'a göre reel sosyalizm deneyimlerinin başarısız olmasının nedeni, kapitalist moderniteden farklı bir modernite anlayışı yaratamamasında gizliydi. Rusya ve Çin başta olmak üzere, reel sosyalizm deneyimlerinde, kalkınma ve kapitalizme yarışmak, temel hedefler olarak belirlenmiş ve bu amaçla kapitalist modernitenin temel kalıpları, ulus-devlet, endüstriyalizm ve devlet kapitalizmi bu deneyimlerle yeniden üretilmişti (Öcalan, 2009: 151-152). Bugün “başka bir dünya mümkündür” sloganını atanların yapması gereken en önemli şey, “hangi modernite?” sorusuna cevap vermektir. Öcalan'a göre “demokratik modernite” modelindeki temel itki, kapitalizmdeki gibi kâr olmamalıdır. Ekolojik yıkımın kaynağı olan ve endüstriyalizme dayanan kalkınma anlayışına, burjuva sınıfının devlet modeli olarak tanımladığı ulus-devlete ve devlet kapitalizmine demokratik modernitede yer olmamalıdır (Öcalan, 2009).

Öcalan, 2009 yılında tamamladığı fakat 2011 yılında kamuya sunulan Kürt sorununun çözümüne dönük “Yol Haritası”nda projesini daha da somutlaştırdı. Bu metinde, herşeyi metalaştıran kapitalizmin yok edilmeden sınırlandırılması gerektiğini, tekelleşmenin engellenmesi gerektiğini, “kullanım ve zorunlu değişim değerlerine dayalı ekonomik sisteme öncelik” tanınacağını dile getirdi. Yaygın işsizliğin ortadan kaldırılmasının öncelikli hedeflerden biri olduğunu, azami kâra ve çevreyi tahrib eden etkilere son verilerek, ekolojik komünlerin ve kâr amacı gütmeyen, “toplumun temel ihtiyaçlarına cevap veren” birimlerin hayata geçirilmesi gerektiğini öne sürdü (Öcalan, 2011).

Ekonomik sistem olarak kapitalizmi kabul edemeyiz. Belki kapitalizmi tam olarak ortadan kaldıramayız ama önemli oranda kapitalist ekonomik sistemi değiştirebilir, onu aşındırabilir, kendi ekonomik sistemimizi kurabiliriz (Öcalan, Bianet 2010)

Öcalan, ekolojist kırsal komünleri, önerdiği yeni sistemin temel ekonomik birimleri olarak tasarladı. “Bireyci kârcı sisteme” ve kapitalist modernitenin değerlerine karşıt olarak “Dicle-Fırat Tarım-Su Enerji” komününün kurulması gerektiğini öne

sürdü. Bu komünler, “ekolojik-ekonomik” topluma temel sağlayan, ulus-devletçiliği ve kapitalizmi aşmayı hedefleyen, ekolojik bilince dayanan “eko topluluklar” olarak tasarlanmalıydı. Ekolojik bilincin olmadığı ekonomik birimler kapitalist modernite içinde yok olmaya mahkum olacaktı. Aynı zamanda ekolojik komünlerle kapitalizm ve endüstriyalizmin yıkıma uğrattığı “tarım-köy” toplumu, komünal değerlerle yeniden üretilecek ve “gıda güvenliği”ni sağlayacaktı. Bunlara ek olarak, ekolojik komünlerin kurulmasıyla, kentlerdeki aşırı nüfusun azaltılacağını, kentlerin yeniden yapılanacağını ve “birbirleriyle dengeli ve tamamlayıcı olarak geliştirilecek köy-kent yapılanmaları”nın oluşacağını dile getirdi. Gerçekleşebilecek tüm bu süreçleri “ikinci tarım-köy devrimi” olarak tanımladı (Öcalan, 2010). Bu bağlamda Öcalan’ın, önerdiği “demokratik modernite” modelini “tarım-köy devrimi” olarak tasarladığı söylenebilir.

Öcalan’ın özetlenen ekolojist projeleri, yazının önceki bölümünde genel hatları ile ele alınan, klasik Marksist söylemlerden uzak duran dünyadaki anti-kapitalist kırsal hareketlerin, özellikle özel mülkiyeti ve üretim ilişkilerinin kapitalistleşmesini eleştiren ve ulus devlet iktidarını elde etmeyi hedeflemeyen EZLN, MST ve gıda hâkimiyeti sağlamayı amaçlayan Via Campesina hareketlerinin söylemleri ile büyük bir paralellik içindedir. EZLN gibi PKK de bugün gelinen noktada yeni bir devlet iktidarı yaratmayı amaçlayan politikayı reddetmektedir. Ayrıca, yazının önceki kısımlarında dile getirilen, McMichael’in Via Campesina’nın ideolojisini değerlendirirken söylediği gibi, Öcalan’ın yeni görüşleri de kapitalistleşme ve proleterleşmeyi mutlaka geçirilmesi gereken bir süreç olarak gören perspektiften “ontolojik kırılma”yı ifade eder. Proleterleşmeyi ilerleme sürecinde yaşanılması doğal bir süreç olarak değerlendiren pozitivist klasik ortodoks Marksist söylemden uzaklaşan Öcalan, kentlerdeki istihdam sorununun kapitalizme içsel bir sorun olduğunu ileri sürerek bu sorunun kentlerde proleterleşme ile değil, kırlarda ekolojist gıda üretimi yapılarak çözülmesi gerektiğini önermiştir. Bunun dışında yukarıda dile getirilen toplumsal hareketler ile Öcalan ve PKK arasında söylem düzeyinde benzerlikler olsa da, bugün itibarıyla EZLN, MST ve Via Campesina’nın örgütsel yapılanmaları, örgüt içi hiyerarşileri ve önde gelen aktivistlerinin bu örgütler içindeki konumları ile ulusal kurtuluşçu gerilla hareketi olarak örgütlenen, katı bir hiyerarşi üzerine temellenen PKK ve bu katı hiyerarşi üzerinden söz söyleme yetkisini koruyan Öcalan’ın konumu arasında büyük farklılıklar olduğu açıktır. Ayrıca bugün itibarıyla Kürt hareketi sadece Öcalan ve PKK’den ibaret değildir. Söz konusu örgütsel farklılıklar ve Kürt hareketinin karmaşık örgütsel yapısı yazının sınırlarını aşması nedeniyle bu yazıda ele alınmayacak.

Öcalan’ın dile getirdiği Türkiye’nin Kürt bölgesinin ekonomi politikasına ilişkin görüşler dışında, PKK’nin internet sitesinde “Demokratik Özerklik ve Ekonomi” adlı bir metin yayımlandı. Sık sık Öcalan’a referans verilen metinde ilerlemeci-doğrusal tarih anlayışı ve pozitivism eleştirilerek, özel mülkiyet, “sınıfçı-devletçi” toplumun temeli olarak belirlendi.

Emeğin gerçek anlamda özgürleşmesi ancak sosyalizmde mümkün olabilir. Gerçek değeri gizlenen emek, kapitalizmde bir metaya dönüştürülmek en üst düzeyde kendisine yabancılaştırılmıştır. Bu metalaşma ve yabancılaşmanın önüne ancak sosyalizm geçebilir. Ancak o zaman karşılığı gizlenen emek gerçek değerine kavuşacak ve kendine yabancılaşmaktan kurtulacaktır. Elbette bu kurtuluş, devletçi uygarlığın bir türevi olan reel sosyalizmle mümkün olmayacaktır. Çünkü bu sistem altında yaşanan da, özel kapitalizm yerine bürokratik bir sınıfın egemenliğine dayanan devlet kapitalizmidir. Onun için de demokratik sosyalizm, reel sosyalizmin daha da gizli hale getirdiği emeğin yabancılaşmasının gerçek anlamda aşılmasını sağlayacaktır (Abdullah Öcalan Sosyal Bilimler Akademisi, 2011).

Yukarıdaki alıntıda da görüleceği üzere emeğin ancak sosyalizmle kurtulacağı görüşü 1978'de hazırlanan bildiriye olduğu gibi bu metinde de varlığını korumuştur. Fakat, yeni projede emeğin yeni konumunun nasıl olacağından ziyade, özel mülkiyet ve tekelleşme gibi diğer kapitalist öğelere dair öngörülerde bulunulmuştur. Metne göre Demokratik Özerklik modelinde özel mülkiyet, ne kapitalizmdeki gibi ne de reel sosyalizm deneyimindeki gibi ele alınacaktır. Özel mülkiyeti mevcut tarihsel koşullarda ortadan kaldırmak mümkün değildir. "Ama azami kâra dayanan veya bu mantık üzerinden şekillenen tekelci özel mülkiyet yapılanmasına karşı olmak hem doğru, hem mümkün hem de uygulanabilirdir." Bu metinde tekelciliğin oluşmasına engel olmak, Demokratik Özerklik'in temel amaçlarından biri olarak belirlenmiştir. Kurulacak yeni sistemde amaç, azami kârı gerçekleştirmek olmayacaktır. Tekelci mülkiyeti önlemek için halk ekonomilerinin kurulması gerektiği ve bazı diğer ekonomik kurumlar ile tekelleşmenin önünün kesileceği iddia edilmiştir (A.Öcalan Sosyal Bilimler Akademisi, 2011). Tekelciliği engelleyen ekonomi politikalarının yanı sıra, sanayi üretiminden ziyade tarımsal üretimin öncelikli kılınması gerektiği, yeni kurulacak sistemde tarım sektörüne ağırlık verileceği ve organik tarımın geliştirileceği dile getirilmiştir. İşsizlik sorununun ise sanayiden ziyade, tarımsal üretime yönelerek çözüleceği, organik tarımın geliştirilmesinin Demokratik Özerklik'in temel yaklaşımı olduğu, varolan tarıma açılmış toprakların hem devlet politikalarından hem de kapitalizmden kaynaklı açlığı ve işsizliği ortadan kaldırmak için kullanılacağı öne sürülmüştür (A.Öcalan Sosyal Bilimler Akademisi, 2011).

Ürünlerin dolaşımına ilişkin olarak ise tüccarların haksız kazanç elde ettiği ve yapılması gerekenin hem tüketici hem de üretici üzerinden haksız kazanç sağlayan tüccarlığın ortadan kaldırılması olduğu belirtilmiştir. Finans sermaye ile ilgili olarak ise banka sisteminin tasarruf bankacılığı yönünde üretime kredi kaynağı yaratmak üzere değiştirileceğinin, bono, repo, borsa, hisse senetleri alışverişi ve faiz gibi finans kapitalin hiç bir ögesinin kullanılmayacağı, finansa dönük planlar dışında doğaya zarar veren tüm enerji üretim biçimlerinden kaçınılması gerektiğinin ve bunun yerine rüzgar ve güneş enerjisi gibi kaynakların kullanımının desteklenmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Toprak reformu ile ilgili olarak ise büyük toprak

sahiplerinin topraklarının topraksız köylülere dağıtılacağı, küçük toprak sahiplerinin ise toprak mülkiyetine son verilmeyeceği, devletin denetimi altında ve işsiz bırakılan toprakların köylülere dağıtılması durumunda topraksız köylü kalmayacağı dile getirilmiştir. Köylerde kooperatifler hâlihazırda yaratılmış ise toprağın kooperatiflere bırakılabileceği ve istihdam sorununun böylece çözüleceği iddia edilmiştir (A.Öcalan Sosyal Bilimler Akademisi, 2011).

1970'lerden Günümüze Öcalan ve PKK'nin Söylemindeki Temel Dönüşümler

1978'den günümüze kadar gelen dönemde PKK'nin Kürt Bölgesi'nin ekonomi-politiğine ilişkin söylemlerinde ortaya çıkan en büyük dönüşüm, kentli ve kırsal sınıflar arasında ittifaklar yaratılarak sınıfsız bir toplum kurma iddiasından vazgeçilmiş olunmasıdır. 1990'ların sonlarına kadar Türkiye'nin Kürt Bölgesi'ndeki üretim, bölünüm, dolaşım ve tüketim ilişkileri klasik Marksizmin yöntem ve kavramları kullanılarak analiz edilmiştir. Bugün ise bölgedeki söz konusu ilişkilerin son otuz yılda nasıl bir dönüşüm sürecine girdiğine ilişkin tarihsel bir analiz yapılmadan, bölgedeki en önemli ekonomik sorunlar işsizlik, özel mülkiyet, sınırsız kâr amacı, tekelcilik ve tüccarlık olarak belirlenmiştir. Belirlenen bu sorunların ancak sosyalizmin kurulması ile çözüleceği, fakat bugün kapitalizmin bir bütün olarak yok edilmesinin pratikte mümkün olmadığı dile getirilmiştir. Bugün gelinen noktada kapitalizmin, sanayileşmenin ve işsizliğin yarattığı yıkımın önüne geçilebilmesi için, kentsel alanlarda mahalle örgütlenmeleri ve belediyeçilik, kırsal alanlarda ise özel mülkiyet biçimini yeniden üretmeyen komünleşme, belediyeçilik ve kooperatifçilik çalışmalarının başlatılması gerektiği önerilmiştir. 2005 yılındaki yeniden inşa bildirgesinde kentsel alanlardaki fabrikalarda da komünler yaratılması gerektiğine vurgu yapılırken, sonraki yıllarda yayımlanan metinlerde kentsel alanlarda komünler yaratılmasına dair belirgin bir vurgu yapılmamaktadır. Fabrikalarda komünler kurmak yerine, fabrikalarda çalışma ayrıcalığına sahip olmayan işsizlerin sorunlarının çözülmesi daha temel bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özel mülkiyet eleştirisine olan vurgu ve ekolojist-komünler projesinin gündeme getirilmesi, 2000'ler öncesinde Öcalan ve PKK'nin öne sürdüğü projelerin ön kabullerinin bazılarından hâlâ vazgeçilmediğinin ve o dönemdeki ön kabullere paralel olarak, sadece anti-kapitalist değil, aynı zamanda komün-ist bir ideoloji çerçevesinde hareket edildiğinin göstergesidir. Hatta komün-izme olan vurgu yeni projelerde çok daha ön plandadır. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde hayata geçirilmeye çalışılan komünler ve mahalle meclisleri üzerinden yapılandırılması planlanan söz konusu konfederalizm ve demokratik modernite projesi, bölgeyi kontrol altında tutan ulus devlet iktidarını ortadan kaldırma iddiasından ziyade, devletin bölgedeki kontrolünü gevşetme veya zayıflatma iddiasıyla öne sürülmektedir. Devlet iktidarının bölgedeki gücü yok edilmeyecek, fakat revize edilecektir. Başka bir deyişle, konfederalizmin; ortadan kaldırılması imkânsızlaşan kapitalist ulus

devlet iktidarının, sermaye sınıfının ve kapitalist marketin varlığını sürdürdüğü koşullar altında, kapitalizmle yanyana ve içiçe gerçekleştirilebileceği öngörülmüştür. Bu bağlamda verili kapitalist ulus devlet iktidarının varlığının devam ettiği koşullarda, komün-ist bir projenin uygulamaya geçirilmesi sırasında ortaya çıkacak çelişkiler, söz konusu yan-yanalılık ve iç içelikte aranmalıdır.

Türkiye'de son otuz yıla yayılan çatışmalı süreç, Türk devletinin PKK'nin yönlendirdiği toplumsal ayaklanmayı bastırma kapasitesi, askeri ve politik gücü; PKK'nin hareket ettiği bölge üzerinde Türk ulus devlet iktidarını ortadan kaldırmasının imkânsız olduğunu göstermiştir. Ayrıca bölgede yeni bir devlet iktidarının yaratılmasının olası olduğu bir durumda bile, kurulacak yeni ulus devletin entegre olacağı sosyalist ulus devletlerden oluşan blok dünyadan silinmiştir. Hem dünyada, hem Orta Doğuda hem de Türkiye'de toplumsal hareketlerin varolmasına ve gelişmesine imkân veren yapısal koşulları ifade eden ve aynı zamanda toplumsal hareketler tarafından da yaratılan politik fırsatlar, önceki döneme göre önemli oranda farklılaşmıştır. Söz konusu dönüşen politik fırsatlar, Öcalan ve PKK; farklı söylem, projeler, politik çerçevelenmeler ve örgütlenme mekanizmaları yaratarak değerlendirme yöntemini seçmiştir. Bugün çatışmalı sürecin ardından bölgede yeni bir devlet iktidarını kurmayı sağlayacak yerel ve küresel politik fırsatlar ortadan kalkarken, Türk devlet iktidarının bölgedeki varlığını yok saymak imkânsızlaşmıştır. Fakat aynı zamanda yeni politik fırsatlar yaratılmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin legal politik alanı, kısmi ve parçalı da olsa Kürtlere ve Kürt hareketine açılmıştır.

1970'lerden günümüze kadar gelen dönemde PKK ve Öcalan'ın söylemlerinde değişen diğer bir konu, ağırlıklı olarak kırsal alanlarda gerçekleştirilmesi ön görülen komün-ist demokratik modernite projesinin öznelerinin kim olduğuna ilişkindir. 1970'ler sonundan 1990'ların sonlarına kadar geçen dönemde, kurulması planlanan sosyalist ulus devlet iktidarının ağırlıklı olarak işçi ve köylü ittifakı ile gerçekleştirileceği ön görülmüştür. Fakat bugün gelinen noktada, Öcalan'ın ve PKK'nin yeni projesinin özneleri, açık biçimde dile getirilmese de bir önceki projedeki gibi işçiler ve köylüler olarak değil, kentlerdeki işsizler ve topraksızlar olarak belirlenmiştir. PKK ve Öcalan'ın klasik Marxist-Leninist ideolojiden kopuşunun en önemli göstergesi sadece ilerlemeci sanayileşmeci paradigmayı reddetmeleri değil, aynı zamanda gerçekleşecek komün-ist projenin öznelerinin Türkiye'deki Kürt nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan işsizler olarak belirlenmiş olmasıdır. Söz konusu ideolojik dönüşüm, 1990'lar öncesinde kırlarda yaşayan yüzbinlerce Kürdün yerinden edilmesi, mülksüzleştirilmesi ve bu kesimlerin kentlerde kapitalist üretim ilişkilerine güvenceli ücretli işçiler olarak entegre olamamaları olgusu ile ilişkilendirilebilir. Ayrıca yeni projenin öznelerinin topraksızlar ve işsizler olarak belirlenmesi, bir önceki kısımda ele alınan, Bernsten, Moyo ve Yeros tarafından dile getirilen diğer geç kapitalistleşen çevre ve yarı-çevre bölgelerdeki bir çok kırsal hareketin sınıfsal kompozisyonuna da tam olarak paraleldir. Dünyadaki bir çok toprak işgali ve kırsal hareket kentlerdeki ücretli işçiler ile ortak örgütlenmeler

içine dahil olamayan marjinalize edilmiş ve suçlaştırılmış işsizler, güvencesiz geçici işçiler, köylüler ve topraksızlar tarafından gerçekleştirilmektedir.

Öcalan'ın savunmalarının işsizliği aşmaya dönük kısımlarında, Kürt Bölgesi'nde ve Türkiye'nin diğer kentlerinde yaşayan işçi sınıfının ve diğer sınıfların söz konusu "demokratik modernite" projesine nasıl entegre edileceği ayrıntılandırılmamıştır. Savunmalarda Kürt bölgesindeki kent ve kırsal arasındaki ilişkiselliğe vurgu yapılmış olsa da, söz konusu ilişki, kentlerdeki aşırı nüfus ve işsizlik yükünü kırsal üstlenmesi gerektiği çerçevesinde dile getirilmiştir. 2005 yılında yayımlanan PKK'nin Yeniden İnşa Bildirgesi'nde değinilen fabrikalarda da komünler kurulması önerisi, sonraki metinlerde derinlemesine ayrıntılandırılmamıştır. Gelinek noktasında, Öcalan ve PKK'nin kırsaldaki üretim ilişkilerine dair alternatif anti-kapitalist veya komün-ist projeler geliştirirken, kentlerdeki üretim ilişkilerine dair anti-kapitalist veya komün-ist önerileri derinleştirmedikleri görülür. Örneğin PKK'nin internet sitesinde yayımlanan "Demokratik Özerklik ve Ekonomi" metninde finans ve ticari sermayeye dair yaptırımlar yapılacağı dile getirilirken, bölgedeki üretici güçlerin nasıl bir dönüşüm sürecine gireceği belirsizdir. Ayrıca, PKK'nin metninde dile getirilen büyük toprak sahiplerinin topraklarının ve kullanılmayan devlet arazilerinin topraksızlara dağıtılmasına ve tüccarlığın ortadan kaldırılmasına dair yapılması öngörülen yaptırımların anayasal ve yasal yollarla mı yoksa yasadışı yollarla mı gerçekleştirileceği belirtilmemiştir. Hem Abdullah Öcalan'ın önerilerinde, hem de PKK'nin yayımladığı metinde ortaya koyulan projelerin hangi stratejiler ve araçlar kullanılarak gerçekleştirileceği ayrıntılandırılmamıştır. Bunun nedeni, metinlerin kamuya paylaşılmış olması olabilir. Fakat öne sürülen bu projeler, bazı önemli soruları gündeme getirmektedir. Örneğin, kırsal alanlarda hâlihazırda koruculuk sistemi sürerken, bölgede çatışma koşulları tam olarak ortadan kalkmamışken ve mayınlı araziler geniş bir alan kaplarken, kentlerdeki işsiz kesimler hangi topraklara yerleştirilecektir? Devletin yasalarının ve otoritesinin sağladığı özel mülkiyet güvencesi militer güçlerle korunurken, bölgedeki büyük toprak sahiplerinin toprakları topraksızlara hangi yollarla dağıtılacaktır? Yoksa diğer çevre ve yarı-çevre bölgelerde olduğu gibi devlet arazilerine işgaller mi gerçekleştirilecektir? Ya da toprak işgalleri yerine yerinden edilenlerin köylerine geri dönüşü mü sağlanacaktır? Köylere geri dönüş projeleri gündeme getirilecekse, yerinden edilmeler öncesi toplumsal ilişkiler ve kurumlar yerine, kapitalizm ve feodalizm karşıtı, aile veya aşiret kurumları üzerine temellenmeyen feminist ve komün-ist toplumsal ilişkiler ve kurumlar nasıl kurulacaktır? Ortaya çıkması olası kapitalizm öncesi toplumsal ilişkileri yücelten "köy romantizmi"nin oluşması tehlikesinden nasıl kaçınılacaktır? Kentli işsizler ve geçici işçiler kırsala geri dönmeye hangi politik söylemler ve vaatlerle ikna edilecektir?

DTP'nin, BDP'nin ve DTK'nın Projeleri

Yasadışı alanda hareket eden PKK'nin ve İmralı hapishanesinden düşüncelerini

yasal yollarla ileten Öcalan'ın bölgedeki mülkiyet, üretim ve dolaşım ilişkilerine ilişkin projeleri yukarıda sunulduğu gibi özetlenebilirken, yasal alanda hareket eden Kürt hareketinin ise bölgenin ekonomi-politiğine ilişkin kamuya sunduğu projelerini daha farklı önkabuller ve öngörüler ile dile getirdiği görülür. Yazının bu kısmında, DTP'nin "Demokratik Siyasi Tutum Belgesi", BDP'nin internet sayfasında yayımlanan parti programı ve Demokratik Toplum Kurultayı'nın (DTK) kamuya sunduğu "Demokratik Özerk Kürdistan Modeli Taslağı"na değineceğim.

2007 yılının Kasım ayında Demokratik Toplum Partisi, olağanüstü kongresinde Demokratik Siyasi Tutum belgesini kamuya paylaştı. Demokratik özerklik talebinin dile getirildiği belgede, bölgedeki yoksulluğun temel nedeni "Cumhuriyet tarihi boyunca uygulanan merkezizetçi ekonomik politikalar" ve "çatışma ortamının yarattığı ekonomik geri bırakılmışlık" olarak belirlendi. Bu ön kabulden hareketle, bölgedeki yoksulluk, işsizlik ve "azgelişmişlik" in ortadan kaldırılması için tarıma dayalı sanayi, hayvancılık, turizm ve "emek yoğun sektörlerde kalkınmayı hedefleyen", bölgeye dönük "özel bir teşvik yasası"nın çıkarılması gerektiği, KOBİ'lerin yatırım teşvikleri ile desteklenmesi gerektiği, Avrupa Birliği'nden temin edilecek fonların bölgeye aktarılması gerektiği, Irak ve Kürdistan Federe yönetimi ile olumlu ticaret ilişkileri geliştirilmesi gerektiği, zorunlu göçün "şehirler üzerindeki baskısının azaltılması" amacıyla köye dönmek isteyenler için gerekli koşulların hazırlanması ve kırsal kalkınma projelerinin hayata geçirilmesi" gerektiği dile getirildi (DTP, 2007).

Yukarıda özetlenen haliyle Siyasi Tutum Belgesi'nin ekonomiye ayrılan kısmı, Türk devletinin kamu harcamalarını ve yasal düzenlemelerini ekonomi politikalarında merkezileştirmiştir. Açık biçimde dile getirilmese de, devletin teşvik yasalarına, yatırımlara, KOBİ'lere ve bölgesel ticari entegrasyona dönük vurgular, Kürt Bölgesi'ndeki sermaye odaklarının Türkiye kapitalizminden ve Kürdistan Federe Bölgesi'nde hâlihazırda gelişme sürecinde olan kapitalist pazardan daha fazla değer ve pay almasının amaçlandığını gösterir. Ayrıca, bölgedeki yoksulluk ve işsizliğin; ağırlıklı olarak, işsizlerin kapitalist üretim ilişkileri içinde proleterleşmesi ile sona ereceği varsayılmıştır.

2011 yılı itibarıyla BDP'nin internet sitesinden erişilebilen parti programına baktığımızda ise DTP'nin Siyasi Tutum Belgesi'yle benzer önkabullerin paylaşıldığını, fakat bu programın daha eleştirel bir üslupla yazıldığını gözlemliyoruz. BDP'nin parti programında, Türkiye'de iktidara gelen hükümetlerin "tutarlı", "istikrarlı", "geleceğe yönelik" ve "bütüncül" iktisadi politikalar uygulamadıkları ve yapılması gerekenin "gerçekçi" iktisadi politikalar uygulamak ve tasarlamak olduğu ifade edilmiştir. Metne göre bugün itibarıyla işsizlik, bölgeler arası eşitsizlik, özelleştirmeler, işçilerin haklarının gasp edilmesi, artan dış borçlar, tarım ve hayvancılık sektörlerinin yaşadığı tahribat Türkiye'nin en önemli ekonomik sorunlarını oluşturmaktadır. Örneğin programa göre işsizlik sorununun temel nedeni, ülkede yaşanan çatışma-

lı süreç, “ülke kaynaklarının doğru değerlendirilmemesi”, “bütçenin doğru kullanılmaması” ve “yanlış” hükümet politikalarıdır. İşsizliğin yanı sıra, ücret düşüklüğü de diğer bir önemli sorun olarak belirlenmiştir. Bu sorunlara BDP'nin parti programının önerisi ise tarım, sanayi, eğitim ve sağlık gibi sektörlerde istihdam potansiyelinin artırılması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, sendikal hakların güçlendirildiği sosyal güvenceli işlerin temin edilmesidir. Türkiye'de sanayinin ağırlıklı olarak Marmara Bölgesi'nde yoğunlaştığı, hükümetlerin buna sessiz kaldığı, sanayinin belli bölgelere yoğunlaşmasını engellemek amacıyla BDP'nin yasal düzenlemeler yapacağı ve bu bölgelerde sanayinin geliştirilmesi için destek politikaları uygulanacağı iddia edilmiştir. Tarım, orman ve hayvancılık sektörlerine ilişkin olarak ise BDP'nin büyük bir tarım ve hayvancılık reformu gerçekleştireceği, tarım ve hayvancılıkla uğraşan ve yeterli toprağa sahip olmayan kesimlere toprak tahsisi yapılacağı, kırsal alanlarda verimliliği arttırmak amacıyla teknoloji kullanımının özendirileceği, ekolojik tarımın ve kaliteli tohum üretiminin özendirileceği, Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde tarım ve hayvancılık sektörlerinin yeniden canlandırılacağı ve ormanları kullanma ve muhafaza hakkının köylülere verileceği fakat mülkiyetin devlete bırakılacağı dile getirilmiştir. Bunların dışında, kentlerdeki işçi sınıfının örgütlenme sürecine ilişkin olarak, çalışanlara grev ve toplu sözleşme hakları tanınacağı dile getirilmiştir (BDP, 2011).

BDP'nin Parti Programı her ne kadar DTP'nin hazırladığı Siyasi Tutum Belgesi'ne kıyasla işçi sınıfının sosyal haklarına daha fazla vurgu yapmış olsa da bu metinde de DTP'nin hazırladığı Siyasi Tutum Belgesi'nde olduğu gibi, hem kentsel hem de kırsal alanları içine alan daha çok yeni yasalar ve düzenlemeler ile bölgenin Türkiye'deki sermaye birikiminden aldığı payın artırılmasını amaçlayan kapitalizm içi öneriler dile getirilmiştir. Türkiye'nin Kürt bölgesindeki yoksulluğun, sermaye odaklarının bölgeye çekilmesi ve işsizlerin proleterleşmesi ile çözüleceği varsayılmıştır. Bu öneriler emek ve sermaye arasındaki sömürü ilişkisini ortadan kaldırmaktan ziyade, emek-sermaye çelişmesini koruyarak emeğe daha güvenceli işler sağlamayı hedeflemektedir. BDP'nin parti programında kentsel alanlardaki düzenlemeler merkezi bir konuma yerleştirilmiştir. Özel mülkiyet ilişkilerine eleştirel yaklaşan ekolojist-kırsal komünler veya kentsel alanlarda üretim süreçlerini sermayenin elinden koparmayı ya da üretim süreçlerini sermayenin yönetimine bırakmamayı amaçlayan kentsel komünler yaratılmasına dair anti-kapitalist vurgular yapılmamıştır. Hem DTP'nin hazırladığı Siyasi Tutum Belgesi'nde, hem de BDP'nin parti programında, PKK'nin ve Öcalan'ın metinlerindeki benzer biçimde kapitalizmin radikal bir eleştirisi yapılmamıştır. Daha önce dile getirildiği gibi Öcalan da legal partiler gibi kentsel alandaki emek sermaye çelişmesini ortadan kaldıracak öneriler getirememekte, fakat emek sermaye çelişmesini yaratan kapitalist sanayileşmeyi kökten eleştirerek, işsizliğe bir çözüm olarak sunulan kapitalist sanayileşmeyi söylem düzeyinde toptan reddetmektedir. PKK ve Öcalan'ın metinleri, Türk devletinin yaptırım gücünü, yasal süreçleri ve bölgedeki burjuvaziyi projelerin dışında tutarken, DTP'nin Siyasi Tutum Belgesi ve BDP'nin parti programı

hem Türkiye Cumhuriyeti devleti yasalarını, hükümet politikalarını, hem de Türk ve Kürt burjuvazisini projelerin içine dahil etmiştir.

Yasal alanda gündeme getirilen son metin, “Demokratik Özerk Kürdistan Modeli Taslağı” adlı 2010 yılının Aralık ayında gerçekleştirilen Ahmet Türk başkanlığındaki Demokratik Toplum Kongresi'nin hazırladığı kurultayda sunulan metindir. Bu metinde dile getirilenler, Öcalan'ın düşüncelerine ve üslubuna yukarıda ele alınan iki metne göre çok daha yakındır. Açılış konuşmasında Ahmet Türk, taslağın BDP'nin “Demokratik Özerk Kürdistan Projesi”nden ne anladığını dile getirmiştir. Metne göre Kürdistan'daki yoksulluğun nedeni “dış güçlerin askeri işgali, siyasi ve ekonomik sömürgecilik politikaları”dır. DTK'nın hazırladığı metinde işsizliğin ve yoksulluğun ortadan kaldırılması, birincil ekonomik amaç olarak belirlenmiştir. “Anti-tekelci topluluklar ekonomisi” kategorisi kullanılmış ve bu tarz bir ekonominin kurulması durumunda zenginliklerin sadece Kürt halkı için değil, aynı zamanda tüm bölge halkları için de ekonomik bolluğu arttıracığı iddia edilmiştir (DTK, 2010).

Herkesin kendi işinin ve işyerinin emekçisi olduğu, kadın istihdamına öncelik veren, azami kârı hedeflemeyen kullanım değerini esas alan, anti tekelci, eşitlikçi, dayanışmacı bir ekonomik sistemi oluşturmak gerekmektedir. Ekonomik kaynakların kullanım ve tüketim hakkı, Demokratik Özerk Kürdistan'a ait olmalıdır (DTK, 2010).

Anti-tekelci ekonomik yapılanmaya dair vurguların yanı sıra, azami kârı elde etmeyi amaçlayan kapitalizm, sanayileşme ve bunların ekoloji üzerindeki tahribatı eleştirilmiştir. “Kapitalizmin anti-ahlakiliğinin ancak ekolojik yaklaşımla” aşılabileceği, siyasi örgütlenmenin “tabandan başlayarak köy komünleri, kasaba, ilçe, mahalle meclisleri, kent meclisleri biçiminde demokratik konfederal temelde örgütlenmesini yaparak üstte Toplum Kongresinde temsilietini bulur” ifadesine yer verilmiştir. Köy komünleri kurulması projesi bu metine dahil edilmiştir (DTK, 2010). DTK'nın metninin BDP parti programı ve DTP'nin “Demokratik Siyasi Tutum Belgesi”ne göre anti-kapitalist söyleme çok daha yakın olduğu ve bu bağlamda bu metinde ortaya konan önkabuller ve öngörülerin, ele alınan önceki iki metinden bir kopuşu simgelediği ve Öcalan'ın söylemine yakınlaştığı açıkça ortadadır. Bu söylemsel kopuşun devamlı olup olmayacağını zaman gösterecektir.

Son olarak, DTK'nın bu metni de aynen Öcalan ve PKK'nın metinleri gibi verili toplumsal koşulların analizini yapmayan, Kürt bölgesinde 1980'lerden itibaren dönüşen toplumsal ve ekonomik ilişkileri değerlendirmeyen teorik düzeydeki belirlenimler ile kısıtlıdır. 1970'lerde verili toplumsal koşulların analizleri yapılırken, bugünkü metinlerde bu tarz analizlere yer yoktur. Gelinek noktada Kürt hareketinin söylem düzeyinde eksik kaldığı en önemli noktalardan biri, yoğun çatışma

koşullarının ardından bölgede dönüşen toplumsal koşulları ve bölgenin ekonomi politliğini derinlikli biçimde değerlendirmeden politikalar öne sürmesidir.

Sonuç Yerine

Bugün gelinen noktada Öcalan tarafından öne sürülen köy komünleri projesinin pratiğe yansımalarını Viranşehir'de çalışmaları sürdürülen kır komünleri projesinde görmek mümkündür. 3 Aralık 2011 tarihinde BDP'nin kontrolünde olan Yüksekova belediyesinin haber sitesinde belediyenin de desteği ile, beş yıl önce çalışmalarına başlanan köy komünleri projesinin yeniden hayata geçirildiği ve Yüksekova sınırları içinde bulunan toplam 19 köyün komün çalışması içinde yer aldığı haberi yayımlandı. Habere göre köy komünlerinde hukuk, eğitim, mali ve kültürel alanlarda komisyonlar oluşturuldu ve her köy komününde içlerinde kadınların da yer aldığı komün meclisleri kuruldu. Komünler içinde ikinci evlilik yapmak, zorla evlilik yapmak ve kadına karşı şiddet uygulamak yasaklandı. Bunun dışında komünlerde ekolojik dengenin korunmasının amaçlandığı, kooperatifleşmenin başladığı ve bazı meraların ortaklaştırıldığı ifade edildi. Ortaya çıkan birçok alt yapı sorunu, yol, kanalizasyon, sulama ve çöp toplama gibi sorunların komünlerin kendi imkânları dahilinde çözüldüğü bildirildi (*Yüksekova Haber, 2011*). Hem Viranşehir komün projesi içinde yer alan, hem de Brezilya'daki Topraksız İşçiler Hareketi'nin çalışmalarına katılan Metin Yeğin de komünlerde ekolojik tarımın başlatılacağını, başlangıçta ekolojik tarım için her aileye 10-15 metrekare alanda ekim yapma imkânı verileceğini ve ihtiyacı karşılayan gıda üretiminden sonra ilaç üretimi amacıyla şifalı bitki üretimine geçileceğini dile getirdi. Projenin resmi açılışı 1 Mayıs 2011 tarihinde yapılacak (Bianet, 2011).

BDP'nin kontrolündeki Viranşehir Belediyesi'nin desteği ve Metin Yeğin'in önemli katkıları ile Öcalan'ın ürettiği paradigmalara çerçevesinde kırsal komün çalışmalarını geliştirilirken, bazı BDP'li belediyeler ve milletvekilleri ise Türk ve Kürt sermaye grupları ile olan yakınlaşmalarını geliştirdiler. 27 Ekim 2010 tarihinde BDP Eşbaşkanları Selahattin Demirtaş ile Gültan Kışanak, BDP Genel Başkan Yardımcısı Tuncer Bakırhan ve BDP İstanbul Milletvekili Sebahat Tuncel, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği'ni (TÜSİAD) ziyaret ettiler. Ağırlıklı olarak Türkiye'de demokrasinin geliştirilmesi ve yeni bir demokratik anayasanın hazırlanması sürecinin konuşulduğu görüşmede, BDP'li milletvekilleri Türk işadamlarına Kürt bölgesine yatırım yapmaları için çağrıda bulundu. BDP eşbaşkanı Selahattin Demirtaş Türk burjuvazisine dönük çağrısını şöyle dile getirdi:

“...Umut ediyorum kendileri en kısa zamanda bir toplantılarını belki Diyarbakır'da yapacaklar. Bu vesileyle biz başta bölge kökenli olmak üzere, bölgeye yatırım yapmak isteyen bütün işadamlarını TÜSİAD'ın Diyarbakır'da olacağı gün Diyarbakır'a davet edeceğiz. Oradaki sanayi odalarımız, yerel yönetimlerimizin hepsi çağrı yapmalıdır. Bölgede

yatırımın motivasyonunu, heyecanını yaratacak bir çalışmayı belki de hep birlikte yapabilmeliyiz" (Para ve Borsa, 2010).

Söz konusu çağrılarının ardından TÜSİAD başkanı Ümit Boyner, Diyarbakır'ı ziyaret etti. Demokrasi ve barış mesajlarını dile getiren Ümit Boyner, konuşmasını şöyle sürdürdü:

...KOBİ'ler olmadan bölgesel farklılıkları gideremeyiz. O nedenle de ağırlıklı KOBİ'lerimizin oluşturduğu bölgesel SİAD'larla, kurumsal gelişimleri ve etkinliklerinin artışı için işbirliği yapmayı çok önemsiyoruz... Yatırım ortamını iyileştirmek ciddi şekilde hem beşeri, hem maddi alt yapıya yatırımı teşvik etmeyi gerektirecektir. Bunun için özel sektör ve devlet olarak görev bölümü yapmamız gerektiğine inanıyoruz. Bu kapsamda, hem yerli hem yabancı yatırımı arttırmak amacıyla bu bölgeye özel bir Yatırım Danışma Konseyi önerimiz var. TÜSİAD olarak biz buna öncülük etmeye hazırız. Bu mekanizma için bölgedeki Kalkınma Ajansları ile de işbirliğine gidebiliriz. Gelin, bölgeye özel, ilki 2011 yılında olmak üzere Yatırım Danışma Kurulu oluşturulalım (DHA, 2010).

Ümit Boyner'in konuşmasının ardından gelen süreçte yakın zamanda Diyarbakır'da Ortadoğu Ahşap İşleme Makineleri Fuarı, Ortadoğu Mobilya Yan Sanayi Fuarı ve 2. Üretim Makineleri ve Yan Sanayiler Fuar'ları Diyarbakır TÜYAP'ta gerçekleştirildi. Fuarlara ABD, Almanya, Avusturya, Çin, Azerbaycan, Belçika, Fransa, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsviçre, İtalya, İsrail, Kore, Tayvan, Ukrayna, İran, Irak ve Suriye'den 200'e yakın sayıda firma ve firma temsilcisi katıldı (Diyarbakır Büyük Şehir Belediyesi, 2011). Fuarın açılışında Büyükşehir Belediye Başkanı Osman Baydemir Diyarbakır'ın kongre, fuar ve ticaret şehri olmasından memnuniyet duyduğunu da belirterek şu sözleri söyledi:

Ortadoğudaki yeni politik gelişmelerle birlikte bu yıl beklediğimizden birazcık altında bir alım gücü olan kesime hitap ediyoruz... Ama emin olun bu gelişmeler öyle bir şekilde sonuçlanır ki umarım bundan sonraki fuarlarda çok daha yüksek katılımlı, çok daha yüksek hacimli bir kesime hitap edebiliriz... Aman ha gevşemeyin. Bu birlikteliği, bu ortak çalışmayı ne pahasına olursa olsun yükselterek devam ettirmek durumundayız (Diyarbakır Büyük Şehir Belediyesi, 2011).

Hem BDP'li bir belediyenin desteği ile kırsal alanda gerçekleştirilen Viranşehir ekolojist kırsal komün projesi, hem BDP ile Türkiyeli sermaye odakları arasındaki ilişkiler, bugün itibarıyla gelişme aşamasında olan süreçlerdir. Viranşehir kırsal komünler projesinin geleceği hakkında politik çıkarımlar yapmak için henüz erkendir. Bununla birlikte, BDP'nin Türk, Kürt ve uluslararası burjuvaziyi bölgenin ekonomi politikğine yön verecek aktörler olarak gördüğü ve bu kesimleri projesine katmak istediği açıkça ortadadır.

Türkiye'nin Kürt bölgesinde demokratik özerklik çerçevesinde yeni bir anti-kapitalist, ekolojist ve komün-ist bir hareketin geliştirilmesi veya kapitalist sanayileşmeye ağırlık veren politikaların güçlendirilmesi, ağırlıklı olarak PKK, Öcalan ve legal Kürt partiler arasındaki dönüşen ilişkilere, PKK'nın ve legal partilerin projeleri yönlendirme güçlerine, örgütlenme mekanizmalarına ve kitlelerin yeni projelere verdikleri tepkilere bağlı olacaktır. Bu bağlamda, bu yazıda ele alınamayan, kentlerdeki kapitalist toplumsal ilişkilere formal yollarla entegre olamamış veya kentlerde işsizleştirilmiş yüzbinlerce Kürtün ideolojik tercihleri, Kürt bölgesinin geleceğini etkileyecek önemli etkenlerden biri olarak kabul edilmelidir. Kapitalist yapısal koşullar, Kürt hareketinin ve öznelerin seçimleri ile de ilişkili olan ideolojik tercihlerin yanı sıra; ortaya çıkan politik fırsatlar, hem PKK'nın hem legal partilerin verili politik fırsatları değerlendirme ve yeni politik fırsatlar yaratma kapasitesi, Türk devlet politikaları, Türk devleti ile BDP, PKK ve Öcalan arasındaki ilişkiler; Türk, Kürt ve uluslararası burjuvazinin bölgeye dair projeleri ve bölgedeki çatışma koşullarının dönüşümü gibi etkenler de, bölgenin ekonomi politişinin gelişimini etkileyen önemli toplumsal faktörler olacaktır.

Kaynakça:

- Abdullah Öcalan Sosyal Bilimler Akademisi, 2011.
<http://www.pkkonline.com/tr/index.php?sys=article&artID=652>
- Aguilar, Filomeno V., Jr. 2005. "Rural Land Struggles in Asia: Overview of Selected Contexts", içinde *Reclaiming the Land The Resurgence of Rural Movements in Africa, Asia and Latin America*, edited by Sam Moyo and Paris Yeros, New York: Zed Books
- Akkaya, Ahmet Hamdi ve Joost Jongerden. 2011. "2000'lerde PKK: Kırılmalara Rağmen Süreklilik?", *Toplum ve Kuram Dergisi*, Sayı 4, Toplum ve Kuram Yayınları.
- Arrighi, Giovanni, Terence K. Hopkins ve Immanuel Wallerstein. 1986.
Antisystemic Movements, New York: Verso.
- BDP. 2011. Parti Programı, <http://www.bdp.org.tr/hakkimizda/program.html>

- Bello, Walden. 2009. "Robert McNamara's Second Vietnam", Washington, DC: *Foreign Policy In Focus*, July 13, 2009, http://www.fpiif.org/articles/robert_mcnamaras_second_vietnam
- Bernstein, Henry. 2006. "From Transition to Globalization: Agrarian Questions of Capital and Labour", A Paper for Presentation to the Workshop on 'The Peasantry and the Development of Capitalism in Comparative Perspective', as part of the International Conference on Land, Property, Social Justice and Development.
- Bianet, 2011, 21 Şubat. <http://bianet.org/bianet/toplum/128038-viransehirde-komun-kuruluyor>
- Bianet, 2010, 20 Ağustos. <http://bianet.org/bianet/siyaset/124273-ocalan-demo-kratik-ozerkliki-anlatti>
- Borras Jr, Saturnino M., Marc Edelman ve Christobal Kay. 2008. "Transnational Agrarian Movements: Origins and Politics, Campaigns and Impact", *Journal of Agrarian Change*, Vol.8 Nos.2 and 3, April and July 2008, pp.169-204.
- Derlugian, M.Georgi. 1998. "The Social Cohesion of the States", içinde *The Age of Transition Trajectory of the World System 1945-2025*, Terence K. Hopkins ve Immanuel Wallerstein, London: Zed Books.
- DHA, 2010. <http://www.dha.com.tr/haberdetay.asp?Newsid=129962>
Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, 2011. <http://www.diyarbakir.bel.tr/NewsDetail.aspx?ID=4567&natid=0>
- DTK, 2010. Demokratik Özerk Kürdistan Modeli Taslağı
- DTP, 2007. Siyasi Tutum Belgesi
- Edelman, Marc. 2005. "Bringing the Moral Economy back in...to the Study 21st Century Transnational Peasant Movements", *American Anthropologist*, Vol.107, Issue 3, pp.331-345.
- Goodwin, Jeff. 2001. *No Other Way Out - States And Revolutionary Movements, 1945-1991*, New York: Cambridge University Press.
- Kalouche, Fouad ve Eric Mielants. 2008. "Transformations of the World-System and Antisystemic Movements: 1968-2005" (der.) William G. Martin, *Making Waves Worldwide Social Movements, 1750-2005*.
- Kempton, R. Daniel. 1989. *Soviet Strategy Toward Southern Africa-The National Liberation Movement Connection*, New York: Praeger Publishers.
- McMicheal, Philip. 2007. "Reframing Development: Global Peasant Movements and the New Agrarian Question", *Revista Nera* – Ano 10, N.10 – Janeiro-Juno De 2007.
- McMicheal, Philip. 2008. "Peasants Make Their Own History, But Not Just as They Please...", *Journal of Agrarian Change*, Vol.8 Nos.2 and 3, April and July 2008, pp.205-228.
- Migdal, Joel S. 1974. *Peasants, Politics, and Revolution*, Princeton: Princeton University Press.
- Moyo, Sam ve Paris Yeros. 2005. "Resurgence of Rural Movements Under

- Neoliberalism”, içinde *Reclaiming the Land The Resurgence of Rural Movements in Africa, Asia and Latin America*, edited by Sam Moyo and Paris Yeros, New York: Zed Books
- Moyo, Sam ve Paris Yeros. 2005. “Land Occupation and Land Reform in Zimbabwe: Towards the National Democratic Revolution”, içinde *Reclaiming the Land The Resurgence of Rural Movements in Africa, Asia and Latin America*, edited by Sam Moyo and Paris Yeros, New York: Zed Books.
- Öcalan, Abdullah. 1978. *Kürdistan Devriminin Yolu*, Weşanên Serxwebûn 24, Herausgeber: Agri Verlag Vogelsanger Str. 286 D-50825 Köln
- Öcalan, Abdullah. 1998. “Sosyalizmde Israr İnsan Olmakta Isrardır”, Weşanên Serxwebûn 87.
- Öcalan, Abdullah. 2003. *Özgür İnsan Savunması*, <http://www.scribd.com/doc/20054887/Ozgun-%C4%B0nsan-Savunmas%C4%B1>
- Öcalan, Abdullah. 2009. *Özgürlük Sosyolojisi*, <http://www.scribd.com/doc/34893409/A-Ocalan-Ozgunluk-Sosyolojisi>
- Öcalan, Abdullah. 2009a. *Kapitalist Modernitenin Aşılma Sorunları ve Demokratikleşme*, 1. kitap: UYGARLIK, Maskeli Tanrılar ve Örtük Krallar Çağı. http://www.pkkonline.com/tr/files/books/Yeni_savunma.pdf
- Öcalan, Abdullah. 2010. *Ortadoğuda Uygarlık Krizi ve Demokratik Uygarlık Çözümü*, Mezopotamya Yayınları.
- Öcalan, Abdullah. 2011. “Türkiyede Demokratikleşme Sorunları, Kürdistan’da Çözüm Modelleri (Yol Haritası)”, http://rojevakurdistan.com/turkce/files/ocalanin_yol_haritasi.pdf
- Özcan, Ali Kemal. 2006. *Turkey’s Kurds A Theoretical Analysis of the PKK and Abdullah Öcalan*, New York: Routledge.
- Paige, Jeffrey. 1997. *Coffee and Power Revolution and the Rise of Democracy in Central America*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England.
- Para ve Borsa. 2010. <http://www.paraborsa.net/tusiad-diyarbakira-gidecek-bdp-yatirim-gelin-cagrisi-yapacak>
- Petras, James. 2005. “The Centrality of Peasant Movements in Latin America: Achievements and Limitations”, *Synthesis/Regeneration* 38 (Fall 2005)
- PKK. 1978. PKK Kuruluş Bildirisi. N.A
- PKK. 1995. 1995 Programı. N.A
- PKK. 2005. Yeniden İnşa Bildirgesi. N.A
- Scott, James C. 1976. *The Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia*, New Haven: Yale University Press.
- Toplum ve Kuram. 2010. “Kürt Hareketinin Kronolojisi (1960’lardan 1999’a)”, *Toplum ve Kuram Dergisi*, Sayı 4, İstanbul: Toplum ve Kuram Yayınları.
- Veltmeyer, Henry. 2005. “Dynamics of Land Occupations in Latin America, in

- Reclaiming the Land The Resurgence of Rural Movements in Africa”, Edited by: Sam Moyo and Paris Yeros, *Asia and Latin America*, New York: Zed Books.
- Vergara-Camus, Leandro. 2009. “The MST and the EZLN Struggle for Land: New Forms of Peasant Rebellion”, *Journal of Agrarian Change*, Vol.9, No.3, July 2009, pp.365-391.
- Yüksekova Haber, 2011, 3 Aralık. <http://www.yuksekovab.com.tr/-19-koyde-komunu-calismasi-699h.htm>
- Walker, Kathy Le Mons. 2008. “From Covert to Overt: Everyday Peasant Politics in China and the Implications for Transnational Agrarian Movements”, in *Transnational Agrarian Movements Confronting Globalization* edited by Saturnino M. Borrás Jr, Marc Edelman and Christobal Kay, Blackwell Publishing Ltd.
- Wallerstein, Immanuel. 2002. “New Revolts Against the System”, *New Left Review* 18, November-December, 2002.
- Walton, John. 1984. *Reluctant Rebels Comparative Studies of Revolution and Underdevelopment*, New York:Columbia University Press.
- Wolf, Eric R. 1999. *Peasant Wars of the Twentieth Century*, University of Oklahoma Press.
- Woods, Ngaire. 2006. *The Globalizers The IMF, the World Bank, and Their Borrowers*, Ithaca:Cornell University Press